

Terebess Ázsia E-Tár

[« katalógus](#)

[« vissza a Terebess Online nyitólapjára](#)

HAMVAS BÉLA

Patmosz

1.rész (1958-1964)

Első kiadás

Forrás: [http://utenti.lycos.it/apoka/?](http://utenti.lycos.it/apoka/)

Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár

Tartalom

[DIREKT MORÁL ÉS ROSSZ LELKIISMERET](#)

[CSONTVÁRY NAGY CÉDRUSA](#)

[ELMÉLET ÉS TEÓRIA](#)

[HUMANIZMUS](#)

[NÉMETSÉG](#)

[A RÁNTOTTLEVES](#)

[SZABÓ LAJOS, VAGY AZ EGYETLEN RENDSZER](#)

[MESSIANIZMUS ÉS DIKTATÚRA \(Utóirat Szabó Lajoshoz\)](#)

[ÉSZAKI KORONA](#)

[A MŰ ELÉGETÉSE](#)

[AZ ÁGY](#)

[KORSZENVEDÉLYEK UTÓLAGOS IGAZOLÁSA](#)

[ZÖLD ÉS LILA \(Előadás\)](#)

[VÁRAKOZÁS](#)

[ÁLLAMOK KIALAKULÁSA](#)

[PROTEKTORÁTUS](#)

[FIZIOGNÓMIA](#)

[J. D. VAGY A BEAVATÁS](#)

[MEGRENDELÉS](#)

[A WALDSTEIN SZONÁTA](#)

[DÉMOSZTHENÉSZ](#)

[INTERVIEW](#)

[METAPOIÉZISZ](#)

[A JÓISTEN UZSONNÁJA](#)

[HÓDOLAT A MEGÚJULÁS ELŐTT](#)

[A VJESZIJ \(SZIGALJEVIZMUS\)](#)

[A DOLGOKBÓL ELÉG \(A szentség elemzése\)](#)

[TANGUY, VAGY A LOGISZTIKA MISZTIKÁJA](#)

[A KÉTZONGORÁS SZONÁTA](#)

[ÉRTEKEZÉS A KÖZIGAZGATÁSRÓL](#)

[FÜGGELÉK A KÖZÉPSZERŰSÉGRŐL](#)

[THREE POINTS](#)

[V. J., VAGY A MEGVALÓSULÁS](#)

[ORPHEUSZ](#)

DIREKT MORÁL ÉS ROSSZ LELKIISMERET

I.

Az ember semmire se megy. Aki intakt, az műveletlen, aki művelt, az korrupst. Az intakt előtt le kell tagadni a műveltséget, a művelt előtt le kell tagadni az intaktságot. Az ember semmire se megy.

Egyáltalán nem tudnék beleegyezni abba, hogy valaki ezt tőlünk független világ

kényszerének tulajdonítsa. Tőlünk függetlennek lehet tartani a szabadesést, bár e megfogalmazás ellen is van kifogásom. De határozottan tiltakoznék, ha valaki azt állítaná, hogy a világ létrehozásában ártatlanok vagyunk. A magam részéről az olyan embernek nemcsak ép értelmében, hanem tisztességében is kételkednék, aki kétségbe vonná, hogy ezt a világot mi csináltuk és folyamatosan mi csináljuk. Arra vonatkozólag, hogy a világ olyan, amilyen, senki részéről semmiféle panaszt nem vagyok hajlandó elfogadni. Nem kellett volna olyan készséggel hozzájárulni ahhoz, hogy így legyen, és nem kell olyan készséggel hozzájárulni ahhoz, hogy így is maradjon.

A behódolás csaknem sohasem történik elhatározással. A III. Richárd ritka. III. Richárd az az ember, aki elszántan beleveti magát abba, hogy „*to be a villain*” – most pedig gazfickó leszek. A gazdasági és szociális érdekek, ezen a koszos lejtőn, ami az idő, előtérbe helyeződnek, és kielégítésük csak a morális kvalitások rovására történhet meg. Az első lépést mindenki csak kivételesen és csak egyszer teszi meg. Soha többé. Érthető. Látja, hogy a létminimumot megközelítő jövedelemmel jelentéktelen helyen elrejtőzhet és intaktságát esetleg megőrizheti. Viszont akkor az annyira vonzó javakról le kell mondania. Mert azt is látja, minden előnyért, amely a szociális jelentéktelenségen és gazdasági létminimumon túl van, nem munkájával, hanem moralitásának feloldásával kell megfizetnie. S ez alól kivétel nincs. Nem igaz, legalábbis egyelőre, hogy minden jól megalapozott társadalmi helyzet és jövedelem alapja a morális értékek feladása. Az azonban kétségbevonhatatlan, hogy minden, a létminimumon túl szerzett jövedelem és a jelentéktelenségből való minden kilépési kísérlet sikere nem a tényleges munkateljesítményen, hanem a korrupcióhoz való alkalmazkodáson múlik. A munkát egyáltalán nem fizetik, vagy ha igen, nagyon rosszul. Általában aszerint fizetnek, és pedig néha egészen jól, hogy az ember a korrupció milyen fokozatát képes realizálni.

Úgy látszik, csak két eset van – szegénységet fogadni, névtelenségbe vonulni és minden hatalmi becsvágyat feladni, vagy pedig – *to be a villain*, és diabolikus nosztalgiával a demoralizáló erőknek önmagában szabad folyást engedni.

A szomorú az egészben, hogy ez az ember csak ritkán lesz gonosztevő, többségben csupán svihák és link. Amit az ember itt elkövet, nem bűn. A bűnben, mondja bataille, mindig van valami érdekes. Ez itt tökéletesen jelentéktelen. A bűnnek van mélysége, ettől az ember csak bepiszkolódik. A rablónál is van hitványabb, a parazita. Viszont aki csinálja, önmagában összetört létezését hord. A tehetségtelen ember számára nem különösebb megrázkódtatás. Nincs mit vesztenie. Minél kisebb valaki, minél igénytelenebb, minél kevésbé veszi önmagát komolyan, vagyis minél zsurnalisztább és súlytalanabb, a korrupciót annál simábban túri el. A kis tehetség felmorzsolódik és nem marad meg belőle más, mint a rutin. Minél tehetségesebb valaki, a behódolás annál végzetesebb. A magas becsvágy ismertetőjele, hogy az igazságon kívül minden egyebet csak nehezen visel el.

Az első lépés után, bármilyen kivételesen követték is el, megállni alig lehet. Az ember asszimilációs képessége határtalan. haeckel azt mondja, ha nem ég hamuvá, az ember a poklot is órák alatt megszokja. Az utat a mélypontig különböző idő alatt futják meg. De ha az egzisztencia intaktságát feladja, az ellenállás egyre gyengül. Az aljasság konstans tényezővé válik, amíg izmus lesz belőle. Itt aztán mindenki aszerint, hogy rövid vagy hosszúlejtésű korrupcióra rendezkedett be (esetleg egy ezután következő rezsim követelményeit is számításba véve), különböző élettechnikai bravúrokat alkalmaz és ortodox affinitásban lehet egy külsővel (amellyel csalni szokás), és reménykedhet abban, hogy bomlott szemfényvesztése örök életű. Még a bűnbánathamisítást is eljátszhatja.

Ha valaki szociálisan előre halad és gazdaságilag gyarapszik, a lelkiismeret nem szokta megnyugtani. A lelkiismeret sajátságos monómánia. Az ember azt mondhatná, hogy a világgal pontos oppozícióban áll. Nem pragmatikus és főként nem materialista. Ezen felül mindezt egyáltalán nem titkolja. Nincs benne opportunizmus, nem is realista, cseppet sem réalpolitikus, annyira nem, hogy az már nem is józan. Taktikai érzéke nulla, a jólétet nem sokra becsüli, a hímévről nem is szólva. A lelkiismeret soha sem alkalmazkodik, alkalmazkodásra nem is kényszeríthető, és ha az ember alkalmazkodik, a lelkiismeret annak minden esetben ellentmond.

Annak aki behódol, nincs jó lelkiismerete. Ez biztos. A rossz lelkiismeret elsősorban privát

ügy. Az ember kénytelen önmagát lelkiismerete előtt igazolni. Alkalmazkodása mellett érveket kell felhoznia és önmagát lelkiismerete ellen meg kell védenie. Ha az alkalmazkodás tovább folyik, a lelkiismerettel szemben felvett dialektikus magatartás elmélyül, és az embernek rendszeres védelemre van szüksége. Eleinte elég volt, ha az ember megélhetési kifogásokat támasztott. Később már családjára kellett hivatkoznia. Végül elkezd úgynevezett világnézetet építeni. Sok esetben vallásos lesz. A dolgok rendje, hogy az ember nemcsak hazudik, hanem azon felül be is kell bizonyítania, hogy igaza van.

Nem a „mindennapi kenyér neurózisáról” van szó. Ha csak ez forogna kockán, könnyen megértenénk egymást. A világnézeteket nem az igazság érdekében építik, hanem a rossz lelkiismeret ellen. A világnézet „tudós épület, amelyben az ember elrejtí szorongását”.

Az alkalmazkodó abban a hiszemben van, hogy korrupciója kívülről nem látható. Ezzel szemben tény, hogy a legeslegelső dolog, ami rajta észrevehető, éppen a korrupció. Már messziről, már hátulról, már tartásán és lépésén mindenkin holtbiztosan megállapítható még az is, hogy karrierjét hogyan kezdte, meddig jutott el és mire készül. Különösen egy ember az, aki mindezt azonnal észreveszi. Ez az ember az, akinek rovására az alkalmazkodást elkövetik. A rossz lelkiismeret provokál, és pedig morálisan provokálja azt, aki nem hajlandó alkalmazkodni, és az embert a direkt morál álláspontjára kényszeríti.

A direkt morál nem a rossz lelkiismeret projekciója. Olyan ember, aki a korrupciós alkalmazkodással szemben a morális vádat képviseli, tényleg van. Bárki legyen is, egy dolog bizonyos, hogy ez az ember az alkalmazkodásban nem vesz részt. Hogy a világot maga adta fel tudatosan, vagy élehetetlenségéből kiesett, bizonytalan. Tény az is, hogy éppen ezért a javakról le kellett mondania. De nemcsak a javakról. A világon kívül, vagyis a társadalmon kívül. Elvesztette nemcsak reményét az emberi életre hanem arra is, hogy a többivel együttéljen. És azt, hogy veszteségben van, akár akarja, akár nem, számon kell tartania.

Aki alkalmazkodik, él, az élet akármilyen koszos, a javakat eléri, ha rossz lelkiismerettel is, a többivel együtt van. Aki nem alkalmazkodik, akár undorból, akár más okból, a közösségből ki van zárva, absztrakt dialógusban, csak mint ellenfél és vádló.

Aki behódol, az alkalmazkodásban lényét feladja és végül elveszti. Aki nem hódol be, lényét megtartja, de nem tud vele mit kezdeni, mert egyedül áll.

Valaki vagy él, és az élet ára a beszennyeződés, vagy nem akar beszennyeződni, de akkor az életről kénytelen lemondani.

Ez a direkt morál és a rossz lelkiismeret.

Lemérhetetlen a távolság a rossz lelkiismeret és a direkt morál között.

A rossz lelkiismeret a világ bitortlásában él.

A direkt morál az igazságtól való elhagyatottságban él.

Van, aki a direkt morálban remekül érzi magát. Gyönyörködik abban, hogy a korrupción kívül áll és ítélkezhet. Különös győzelem, amikor az ember fogát csikorgatja. Mellőzve lenni! Elnyomva, szegénynek lenni! Nem bírja ki senki mély sebek nélkül.

A direkt morál a lázadás és a forradalom tenyészhelye. Minden lázadó és forradalmár morális bázison áll és ez benne a direkt morál.

A behódolás nem bűncselekmény, hanem botrány. Aki alkalmazkodik, nem gonosztevő, hanem aljas. Ezért nem bíróság előtt van a helye, hanem felháborít. Ez a felháborodás a lázadás csírája. Senki sem ússza meg anélkül, hogy ne forraljon bosszút. Ha a bosszú kitör, kész a forradalom. A forradalmat nem a lázadó csinálja, hanem a korrupció csinálja a lázadót. A lázadó nem a korrupció életrekelt rossz lelkiismerete, hanem az élet javaitól megfosztott és a közösségből kizárt ember böszültsége.

A forradalmár azt hiszi, mert valaki nyomorult, az igazság csak az ő oldalán lehet. De

abban a pillanatban, amikor a forradalmár a világot elfoglalja és berendezkedik, a javakat azonnal birtokba veszi és védeni kezdi, a rossz lelkiismeret benne máris felébred és a direkt morált tüstént provokálja. Soha még nem zajlott le forradalom, hogy ez paradigmaticusan ne ismétlődött volna meg. Eszméit hiába hirdeti tovább. A hirdetés már nem a direkt morál, hanem a rossz lelkiismeret hangján történik. Ha a forradalmár hatalomhoz jut, a világnak tüstént behódol, és kezdődik az egész előlről.

A hiteles elkötelezettség, hogy az ember önmagát realizálja. Ez a feladat az élet összes erőit igénybe veszi, és az eredmény akkor is legtöbbször fragmentális. Félelmetes, de így van. De akárhogy is legyen, ez az élet dicsősége, volt és marad.

Aki behódol, az ember hiteles elkötelezettségét (*engagement authentique*) nem vállalja. Bizonytalan, hogy miért. Lehet, hogy a feladat túl nagy. Mivel a világban az, hogy az ember önmaga legyen, olyan nagyon nehéz, a korrupcióba veti magát. Ha már nem lehet önmaga, legalább habzsolja fel mindazt, amit csak tud.

Nem képes bevallani, hogy mivel a világ szerkezete olyan, amilyen, kénytelen engedményeket tenni. Viszont csak annyit enged, amennyi élete fenntartásához feltétlen szükséges. Ez a baj. Ha a világnak így tenne engedményt, ezt kivételes aktusnak tekinthetné és hagyná, hogy tette merüljön el a semmibe, önmaga pedig kívül maradna és eredeti helyét megtartaná. Ehelyett magát tettével azonosítja, és elkezdi azt védelmezni. Nem képes arra, hogy nyíltan hazudjék, tudjon róla és azt elviselje. A behódolás egyetlen aktusa még menthető lenne, ha nem lenne összekötve azzal az élettechnikai praxissal, amelyre a rossz lelkiismeret kényszeríti, hogy korrump tettet elkezdi önmaga előtt igazolni és azt ne igyekezze világnézeti dialektikájának bevetésével helyesnek feltüntetni.

Aki önmagát feladja, sohasem szabadul meg attól, aki mindezt látja.

Emmanuel mounier a tett geográfiáját négy ponttal jelöli meg. E négy pont szerint minden tett:

1. a külső valóság átalakítása,
2. az emberi személy formálójá,
3. az embert emberhez közelebb hozza,
4. az értékek világát növeli.

Ezekkel a szélességi és hosszúsági fokokkal mérve a behódolás:

1. a külső világot nem pozitív, hanem negatív irányban alakítja át, vagyis nem tisztultabbá, hanem feldúltabbá teszi,
2. a behódolás az emberi személyt demoralizálja,
3. a behódolás az embert az embertől eltávolítja,
4. a behódolás nem az értékeket növeli, hanem azt, ami elvetendő.

Ez az, amit a direkt morál a legtisztábban lát: „a behódolás az embert eredeti alakjából kivetkőzteti és az élet végeredményét kompromittálja”. A behódolásnak ezt soha senki sem bocsáthatja meg. A behódolásból sohasem lesz és nem lehet nagyság. Ez a par excellence antitragikus, vagyis ez a botrányos egzisztencia.

A direkt morál inkább örület. Nincs megalázóbb, mint elviselni, hogy a behódolás virtuóz élettechnikával miként fut be nagy pályát és miként teszi kezét az élet javaira, és miképpen foglalja el az élet helyét, mintha az egész az övé lenne, és vesz részt abból, amiből mindenki más kizárt.

Abban, aki ez ellen nem tud kellőképpen védekezni, tízezer inkarnációra való méreg gyűlik össze. A bosszú. A bosszú, mondja nietzsche, az akarat tiltakozása az idő ellen.

Minden mártír gondolja meg jól, vajon nem a bosszú, amely benne dolgozik? „Ó, ha az embert a bosszútól valaki meg tudná váltani!”

A behódolás az embert eredeti alakjából kivetkőzteti és az élet eredményét kompromittálja. De aki nem hódol be és nem alkalmazkodik, tiszta lelkiismeretét fenntartja és intaktségét megőrzi és a direkt morálban áll, az a bosszú angyalává lesz.

A direkt morál nárcisztikusan ragaszkodik hősie és görcsös tisztaságához. A direkt morál nem szociális, hanem egocentrikus. Ezért ha felülkerül, nem közösséget teremt, hanem forradalmat. A direkt morál, mint a rossz lelkiismeret, a nagyságot kizárja. A direkt morál közészerű és démoni.

Aki behódol, beszennyezi az életet. A rossz lelkiismeret a beszennyezett élet nyugtalansága. A direkt morál a közösségből kizárt és a javaktól megfosztott ember életfélése.

A behódolás megbocsáthatatlan. Annak, aki behódolt, térden állva kell bocsánatot kérnie az igazságtól, amelyet megsértett. Addig nem térhet haza.

A direkt morál csak akkor oszlik el, ha felszólítják, hogy a szeretet világába lépjen, és tényleg belép. Akkor a pokol tüzét elkerülheti.

II.

A világ szó két értelemben használatos. Az egyik értelem a görög kozmosz, a másik a hely, ahol az ember él, de nincs otthon. A természettel, vagyis a kozmosszal, mint mondják, nincs különösebb baj, még a hőséggel, a faggal, az árvízzel, a földrengéssel sincs. Amivel baj van, mindig a világ. Voltak, akik mikor légítámadás után zivatar tört ki és a menny megdőrdült, a megkönnyebbüléstől könnyeztek. Az égzengés hangja a bombáéhoz képest annyira megnyugtató. Miképpen tudtam rábeszélni magam arra, kérde Gabriel marcel, hogy ezt az észbontó zavart elfogadjam?

Ami az egészben a legkülönösebb, hogy a világ olyan, mintha magától értetődne, még sincs semmi, amit kevésbé lehetne elfogadni. Nem környezet, nem az ember tovább növése, nem természet, nem társadalom, nem közösség, nem állam, nem az emberek, nem korszak, nem civilizáció. Mindennél általánosabb és nagyobb, rugalmasabb és szilárdabb, de mindennél idegenebb és ismeretlenebb, ellenségesebb és félelmetesebb. Itt senki sincs otthon. Ez az, amit külön meg kell tanulni, mert az ember eredetileg nem tudott róla semmit. Az újszülöttet ott fogadta a küszöbön, de ha tudta volna, dehogy jött volna ide. A világ az, amit meg kell ismerni, már egészen korán, a bölcsőben, ami az embert gyötri a családban, ami lerohanja az iskolában. Az ember magával hozza annak az életnek a képét, amely életre öröme támadt megszületni, és ez a kép mindenkién azonos. Nincs közöttünk különbség. Igazi életünknek bennünk levő ösképe mindannyiunkban egyforma. Ez az, amit az ember komolyan vesz és őriz, amit akar és ápol, és amit szeret, és amiből szeretne nem engedni. Az ember azzal a bizalommal születik meg, hogy itt otthon lesz és magával hozott életét kedvére élheti. Ehelyett valószínűleg életének első öt percében észreveszi, hogy nemcsak hogy nem élheti. Mintha a világ egész ereje arra összpontosulna, hogy a benne lévő életet kikezdje és aláassa, destruálja és megfojtsa, elnyomja és összetörje.

A természettel még a nagy katasztrófák idején sincs baj, mert azok mindig elemiek. Ha a vulkán kitör, vagy jön a szökőár, a tájfun, lezuhan a meteor, az alvilág nem mozdul meg. Amiért az emberrel még az egyszerű dolgokban is baj van, hogy nincs olyan kicsinység, amely ne tudná az alvilágot megmozdítani. Két leányszem pillantásában lehet olyan indulat, amely megidézheti a sötétség démonait

A természeti csapás elmúlik, az ember megnyugszik. A fölkelte démon azonban itt marad.

Az egyetlen, amit az ember tehet, hogy alkalmazkodik. De ha alkalmazkodik, abban a veszélyben forog, hogy lényét elveszti. „Semmi sincs közelebb az öngyilkossághoz, mint a világnak való behódolás, ahogy az a pillanatban testet ölt”.

A kínai és a japán hagyományban a világ megismerése külön tudás volt. Szokás, udvar, utca, hivatal, divat, politika, érvényesülés, illem, udvariasság, szólamok. Tudatosan tudták, hogy mindez egészen más, mintha természetes lenne, mint a kínai mosoly, annyira, hogy az első pillanatban önkéntelenül mindenki tiltakozik ellene. Nem a szokást megtanulni nehéz, hanem éppen ezt a szokást, amely már nem szokás, hanem valami más. Azt, amely az emberit nemhogy nem fedi, hanem a való helyzet felől félrevezet, van benne valami, ami elviselhetetlenül sértő, ami az embert mivoltából kivetkőzteti. Más dolog élni és más a világban lenni. Ezt a kettőt még senki sem tévesztette össze.

Aki tisztában van azzal, hogy mi a világ, óvakodik attól, hogy azzal kapcsolatba lépjen. Csuang-ce-ről mondják, hogy a miniszterséget visszautasította és semmiféle hivatalt nem fogadott el. Különleges módszerhez kell folyamodni már csak ahhoz is, hogy békében hagyják. Kerülni kell minden feltűnést, be kell fogni a száját, nem szabad kihívóan öltözködni, de még csinosan sem, nem szabad a kelleténél jobban táplálkozni, kellemesen laknia, önmagát ápolnia. Csak halkan és távol és egyszerűen. Remetének, jóginak, magányosnak lenni. Mégis.

Nem élhetsz úgy, mint a csillagok.

Ahol az egyik oldalon életéhség, a másikon sértettség, az egyik oldalon karrier, a másikon irigység, az egyik oldalon korrupció, a másikon bosszú, az egyik oldalon hitványság, a másikon lázadás szemben áll, ott keletkezik a világ.

A világ a direkt morál és a rossz lelkiismeret feszültsége.

A világ az a hely, ahol minden megromlik. A jószándék lemorzsolódik, a rossz még rosszabb lesz. Még nem volt nagyság, amely ne torzult volna el. Komolyság, amely ne vált volna lényegtelenné. Nagy gondolkozók. Vallások. Szentek.

A világ a hazugság helye. A hazugság itt nem a morális rossz, hanem a morális rossz bázisa. Nem a bűn, hanem az a valami, amiből a bűn keletkezik. Egyelőre csak a normális ember megromlása. Minél édesebbnek látszik, annál visszataszítóbb. Mint a *chinoiserie*, minél barátságosabb, annál aljasabb. A világban minden más, mint ami, és más, mint aki.

Kung-ce és Szókratész azt állította, minden baj oka, hogy a szavak elveszítették eredeti jelentésüket. Másat gondolnak és másat mondanak. A világ az a hely, ahol a szavak eredeti értelmüket elvesztik. Ha az értelmet helyreállítanák, a világ eltűnne.

A hazugság nem bűn, nem ütközik a morális törvényekkel, de nem is élettani defektus, és ezért nem ütközik a biológiai törvényekkel. A kettő között van, sajátos és külön terület, mint ahogy a világ is sajátos és külön terület a természet és a morál között. Ezért az, ami hamis és ál és megtévesztő, nem rossz és nem betegség, hanem fals. Ez az, amitől a legjobban lehet szenvedni. A bűn és a betegség között lévő speciális területen nincs tétel és nincs törvény. Ez az egzisztencia helye. Ez a világ helye. Ez itt a természet és a szellem között, az élet legérzékenyebb pontján a romlottság és az elaljasodás helye.

A jog minderről semmit sem tud. A büntetőtörvénykönyv lesújt a dúvadakra, és a baktériumokat nem veszi észre. Pedig, ami az embert megrontja, nem az útonálló. Nietzsche mondja, és nyomában sokan gondolják, hogy az, amit bűnnek neveznek a társadalom mai állapotában, egyre inkább végső kitörési lehetőség, kétségbeesett és otromba kísérlet arra, hogy valaki a romlás e gödréből kimásszon, és akár, tegyük fel, gyilkosság árán is egyfajta új természetes ártatlanságot szerezzen, mert még a bűn is elviselhetőbb, mint ebben a koszban száját befogva élni, és úgy tenni, mintha minden a lehető legnagyobb rendben lenne. A bűnösök, mondja Nietzsche, a mai társadalomban a tiszta emberek, legalább is azok, akik a leginkább szomjaznak a tisztaságot, de mindenesetre az egyszerű orgyilkos lemérhetetlenül tisztább, mint például a politikai, a gazdasági karrierista, az irodalmiról nem is szólva, vagy a közéleti funkcionárius, különösen, ha valaki arra gondol, hogy az ilyen gyilkos milyen esetlenül, milyen becsületesen és meghatóan együgyű ahhoz képest, aki karrierjéért önmagában kénytelen minden emberit apró darabokra zúzni és megdarálni és összetömi, és nincsen sejtje, amely ne lenne megrugdalva és leköpdösve, és semmi sem maradt benne, ami ne lenne,

esetleg jóval áron alul, megvásárolható.

Akár meglepő, akár nem, de mindenesetre tény, hogy ezen az egzisztenciális középen, a morál és a biosz között, az életet beszennyező tettekről csak a magas és fejlett hagyománnyal rendelkező népek szereztek tudomást, csak Kína és India, Görögország és Róma, újabban Franciaország és Anglia. Ha a kultúrának egyáltalán van definíciója, csak az lehet, hogy egy népnek van-e mértéke nemcsak arra, hogy mi az erkölcsi jó és rossz, hogy mi az egészséges és beteg, hanem arra is, hogy mi az, ami a közös életet tisztítja vagy beszennyezi. És ami a kultúrnépek életét jellemzi, hogy a beszennyezés ellen tudatosan védekezni képesek. Hogy Kínában és Indiában az egzisztenciális érzékenység erre meg volt, az köztudomású, de az is, hogy a görögök és a rómaiak irodalma is tele volt figyelmeztetéssel, hogy az embert a közvetlen veszély nem a bűnök, hanem az egzisztenciális korrupció felől fenyegeti. A franciáknál a moralisták, az angoloknál a szatirikusok tartózkodtak azon az őrhelyen, ahonnan az élet tisztaságára felügyelhetek és mindenkit már elég korán megtanítottak arra, hogy a korrump ember ellen miképpen védekezzenek. A kultúrátlanságot pedig éppen minden népnél és korban az jellemezte, hogy az ember védtelen volt – nem a bűnök ellen, amelyekről a büntető törvénykönyv paragrafus-szerűen intézkedett –, hanem a korrump ember hitványsága ellen, és nem volt mértéke a gorombaságra és a tapintatlanságra, az indiszkrécióra és a tolakodásra és a pimaszságra és az álnokságra és azokra az árnyalatokban nehezen meghatározható aljasságokra, amelyek az emberi életet a bűnöknél sokkalta mélyebbről veszélyeztetik. Kultúra hiánya elsősorban annyit jelent, hogy az ember a huncuttal és a cudarokkal szemben védelem nélkül van. A közösséget nem tanították meg arra, hogy elszigetelje őket. Az emberek félnek tőlük és engednek nekik, és meghunyászkodnak és félrehúzódnak, csaknem csodálják őket. Morális bűncselekmény itt sincs több, mint más népeknél. De az élet színvonala elrettentő. Mert a bűn az erkölcsi rend olyan brutális megsértése, amely ellen minden nép védekezni tud. Az életet beszennyező egzisztenciális korrupció ellen a kultúrátlatlan nép tehetetlen. A kis zsványoknak és szélhámusoknak, az alattomos furakodóknak és a nagyszájú hengegőknek, a fondorlatos handléknak és a nyegle becsteléneknek reménytelenül ki van szolgáltatva.

A lét leginkább az élő vízhez hasonlít, legalábbis annyiban, hogy semmiféle szennyet nem fogad be, és a lehető legrövidebb idő alatt minden fertőző anyagot felold és feldolgoz és semlegesít. A források és a hegyi patakok és a tavak tulajdonsága, ha trágyát hajtanak is bele, vizük néhány lépéssel odébb már iható, és néhány perc múlva a mérge hatása nyomtalanul eltűnt. A lét minden szennyet kibír, és minden tisztává lesz benne.

Indiában a lét szava *szat*. Szórol-szóra annyit jelent, mint az, ami van. De annyit is jelent, hogy színültig telt önmagával, de annyit is, hogy fényes és egyszerű és ragyogó, és annyit is, mint igazság. *Aszat* pedig annyit jelent, mint nem igaz és nem létező. Ezért mondják, hogy aki a lét körébe emelkedett, nem követhet el többé sem bűnt sem hibát, nem gondolhat és nem mondhat olyat, ami helytelen és nem igaz. A létben minden tiszta és valódi és igaz, és a lét mindazt, ami foltot ejthetne rajta, felszívja, mint a párat a levegő, és maga folttalan marad.

Az élet határtalan érzékenysége és beszennyezhetősége. Bárhol követ el bárki valamit, ami megzavarja, azonnal az egész elsötétedik. Ezer kilométerre és ezer évre megérezhető. A létben minden szenny feloldódik, az élet a szennyet nem tudja feloldani. A homály és a súly itt marad, itt marad, amibe az ember beleütközik, ami az emberre nehezedik, ami látását elhomályosítja. Nincs sebezhetőbb, mint ez az illanó és megfoghatatlan és könnyű valami, ami az élet, és nem a drasztikus inzultus az, amit olyan nehezen visel el, hanem az elaljasodás huzamos tortúrája.

Ezért nincs jogosultabb, mint az életfáltés. Nincs érthetőbb, mint a próféta haragja. A próféta nem a vagyont és hírnevet, a hatalmat és az élvezeteket kifogásolja. A korrupció azt az életet rontja meg, amit mindenki közösen él, amiben mindenki részesedik, melynek tisztaságára mindenkinek elemi igénye van, s amit mindenkinek, aki a tisztaságra érzékeny, féltenie kell. Az életfáltés egy bizonyos fokon túl elmebaj lehet, a dühöngő örület tüneteivel, mint Jesajásnál, Savonarolánál, Nietzschénél.

De rossz szemének kell lenni, aki azt az életfáltést a direkt morál életfáltékenységgel

összetéveszti. Ez itt nem vak, amely a világot a létből a legszívesebben kitörölné. Ez a naiv ragaszkodás az élet primordiális természetéhez, az idillhez. A direkt morál nem az életért aggódik, hanem sértődött és felül akar kerülni, a javakra és a hírre és hatalomra féltékeny. Ez itt nem becsvágy. Aki magát az életet (a szakrális örömet, a mézet, mint a hinduk mondják) félti, gyűlöl, de méreg nélkül gyűlöl, és nem mert megrövidítették, hanem, mert az aranykort megmérgezték.

Világ, ez itt az, amit eddig csináltunk, és amit – minden jel arra vall – önhitt eszelősséggel tovább csinálunk, annak ellenére, hogy csaknem mindenki, aki valamennyire is értelmes, már látja, igen kevés kell ahhoz, hogy az egész a fejünkre szakadjon. Mert miután jelentőségét az összes téma elvesztette, egyetlen közös megbeszélőnivalónk maradt, a válság. Ezen kívül minden egyéb felesleges és lényegtelen.

Minél magasabb rendű az ember, az árulás annál súlyosabb. A kicsinyek, a politikusok, a zszurnaliszták. Mit árulnak el? Legfeljebb az eszmét. De feljebb és még feljebb. Ahogy hölderlin mondja: *Vergisst sich und sein Gott.*

A morálnak nem természete, hogy direkt legyen. Nem azért vagyok itt, hogy bárki fölött ítéletet gyakoroljak, hanem, hogy velük közvetlenül együtt éljek. Az ítéletet önmagam fölött kell gyakorolnom. A direkt morál elvetendő.

De mit tegyek azzal, aki a javakra suttyomban kezét ráteszi, tolakszik és mint a ripók szokta, mindjárt az első helyre ül? Vagy talán ez az emberi, a nagyon, nagyon emberi, elcsúszni és eladni és megtévedni és megtéveszteni és megalkudni és piszkos kis üzletekre vadászni és hízelegni és behódolni és bemocskolódni, aztán gyötrődni és a rossz lelkiismerettel vitázni és árulkodni és hazudozni és cinikusnak lenni és az egészet elviccelni és az egésznek hátat fordítani és menekülni előle, menekülni és letagadni? És az az embertelen, aki az amúgy is kétes tisztaságot monomániákusan őrzi, és ebből önmaga számára magaslatot és koronát csinál? Vajon nincs-e szükség a szív egyszerű tisztaságának felső fokára, hogy az ember csaknem állati romlatlansággal, arcátlanul, akit lehet, elmarjon a zsákmánytól? Vajon nem kell-e ehhez a becstelenséghez eddig el nem képzelt alázat? Vajon azt az elvetemült korrupciót nem lehet-e megrendítően gyermekinek tartani, és ha tényleg ez a világnak való behódolás az emberi élet szakrális intimitásának elárulása, és minden valaha is megérinthatetlen fensőbbséghez való hűtlenség, vajon nem karizmatikus ártatlanságra van szükség, hogy mindezt az ember elkövethesse?

Tekintve, hogy mindenki élni, sőt mindenek fölött és mindenáron élni akar, és az élethez való jog és az élet, mint önérték és legfőbb jó az a gondolat, amellyel még az olyan emberek is, mint Goethe és Nietzsche, az egész korszakot felbőszítették, ideje lenne feltenni a kérdést, vajon tulajdonképpen mit is jelent élni? Amit az ember lát, elég zavaros, alig több, mint fejvesztett tolongás, aminek az élet primordiális természetéhez semmi köze, mert semmivel sem több, mint őrjöngő mohóság, mindent megbámulni és megnyalni, vurstlit és kiállítás, operát és fesztivált, és színházat és futballmeccset és felvonulást, de főként divatbemutatót és mozit, és e sokadalomban mintha éppen az élet ellenkezőjéről lenne szó, nem élni, vagyis inkább arról, hogy az életről ennek az izgatott szétszórtságnak segítségével minél tökéletesebben megfeledezni. Hogy ne kelljen többé gondolni rá. Ezért mondja heidegger, hogy az ember ma a lét elfeledettségében (*lét*) nem is él többé, hanem sajtószerű életsóvár állapotban szomjazik, nincs is lehetősége arra, hogy éljen, és minden, amiben része van, a valódinak szomorú szurrogátuma. Mondjuk élet az, ami narkotizál. Élet, mint ájultság. Dohány, morfium, pálinka, kávé. Ide jutott szegény Faust és a nyomorult Dionüosz. Az élet normalitása elveszett és sürgősen pótélményekről kell gondoskodni, hogy az ember az életéhségtől ne kapjon elmebajt.

Vajon milyen feszültségek egyenlítődnének ki, ha, tegyük fel, valaki ténylegesen élhetne? Milyen álmai teljesülnének? Milyen viszonyban áll az ember a postáskisasszony életeszmenyével, aki csak egyszer, egyetlen egyszer estélyi ruhában, fején akár hamis diadémal is, de harsonaszóval szeretne bevonulni trónterem híján az ötóra tea bárjába, mint Shakespeare királynő? Milyen viszonyban áll például a diktátori életeszmennyel, amikor az a díszszemlét tartja, mert az a postáskisasszonyétól nincs is olyan távol, csak a kulisszák szürkébbek és a távlat zordabb? Milyen igénye van? Milyen ízlése? Milyen becsvágya? Milyen halhatatlanság-ideálja? Mi az, ami kedvesebb neki, mint maga az élet?

Nem élni. Az életet kirabolni.

Csak nem méltatlankodni. Csak semmi indulat, semmi rokonszenv és semmi ellenszenv. Csak körülnézni, nem javító szándékkal, Isten óvjon! Temperált, okos, egyszerű szavakat keresni, hogy megnyugodjanak, még iróniával sem, még részvétellel sem, csaknem szeretettel, ahogy az ember a kísérleti patkányokat nézi, amikor a pestis tüze ott ég piros szemükben.

Amit világnak nevezünk, az olyan lény részére, aki a földön csak mint turista tartózkodik, merő agyrém és nonsens. A világból kívülről semmi sem tátható. Lehet, hogy ez az emberiség *kollektív karmája*, vagyis következménye mindannak, amit az emberiség sorsában sok százezer éve felhalmozott, s ezt az átkozott hagyatékot most viselni kell. Ez a kezdettől fogva gyűjtött örökség.

A világban a logika érvénytelen, de érvénytelen a morál, sőt érvénytelenek a szerves élet törvényei is. A világnak egyetlen logikája van: egyszer elkövetek valamit, és ennek most minden következményét viselni kell. Mint a Thora mondja, hetedízigen. Vagy ahogy a tudomány mondja: átöröklés. Vagy mint Buddha tanítja: minden tettünk és gondolatunk és mozdulatunk és szavunk régebbi életünkben elkövetett szavak és tettek és gondolatok elkerülhetetlen következménye.

Ami a világban történik, az alkímia nyelvén szólva kolosszális *putrefactio*, ami annyit jelent, mint megromlás, felbomlás, erjedés, megpuffadás, széthullás, rothadás, megfeketedés és feloszlás. A putrefactio nem értelmetlen pusztulás. Ez az az állapot, amikor a természet anyaga, a *prima materia*, szerkezetét és alakját lebontja, és széthull, hogy új és más felépítésben realizálódjék. Ami a világba kerül, azonnal elkezdi erjedni és dagadni. Mi ezt reánk nézve kedvező megfogalmazásban növekvésnek és fejlődésnek nevezzük. Az ember eredeti csecsemő-alakjának húszszorosára dagad, azután új erjedés keletkezik, a szexus, hogy új lényeket bomlasszon ide, közben szedi magába a természet különböző anyagait, hogy magában megerjessze és végül emberi alakjában ez a lény megszűnik, amit úgy hívunk, hogy halál. A világ alkímiai műhely, ahol a természet átalakul valami mássá, részben trágyává, részben – mint az alkímisták mondják – arannyá, ha az ember ennek az átalakulásnak érdekében különös erőfeszítéseket tesz. Mindenesetre a világot végleges helynek tartani ügyefogyottság, és aki nem ébred tudatára annak, hogy átalakulása érdekében mit kell tennie, az nyomtalanul elkeveredik és elmerül ebben az emésztőgödörben, és abszolút létéről lemond.

A világ elvesztette otthon-jellegét, és az ember itt már komoly közösségi kapcsolatok nélkül csupán, mint megfigyelő tartózkodhat, és azt, ami itt történik, csupán etnológiai egzotikumnak tekintheti, ami lehet furcsa és bizonyos tekintetben érdekes, de tulajdonképpen teljesen jelentéktelen.

A tudomány paradoxona. Miután a politika a világ oldalára állt és az embert megőrlő hatalomhoz csatlakozott, és miután a vallás is a világ ember-ellenes hatalma lett, úgy látszott, a tudomány az egyetlen, amely az embert a világgal szemben megvédi. Az utóbbi néhány száz év után erre nincs többé remény. A tudomány éppen olyan egzisztenciálisan korrump, mint a politika és a vallás, és az ember fiának nincs többé helye, ahol fejét lehajtsa.

A világ elhatalmasodása.

Az európai történet két korszaka:

az első korszakban a direkt morál uralkodott, és az ember abban a bosszúban élt, amit a világ elszenvédése benne fölkelte. A világ a ledér szajha, aki az embert elcsábítja, kifosztja, kineveti és otthagyja. Ókor és középkor;

a második korszakban a rossz lelkiismeret uralkodott, mert az ember behódolt és alkalmazkodott és világi lett, és felfedezte a művészetet és a tudományt. Újkor.

Kezdődik a harmadik korszak. Már nincsen más, csak világ. Permanens inzultus és tortúra.

A múlt század, az örültek százada. Hölderlin, Schumann, Gogol, Baudelaire, Maupassant, Van Gogh, Nietzsche.

Ma már nem vagyunk képesek megörülni.

Ehelyett az otthontalanok. Orosz és szerb és német és román és francia és spanyol emigránsok és disszidensek.

Az otthontalanság legújabb alakja, amikor az ember saját hazájában nincsen többé otthon. Belső emigráció. Aki nem hódol be, az átvonulhat a direkt morálba és lehet lázadó és főhet bosszújában. Nincs más út: direkt morál vagy rossz lelkiismeret. Aki sehol sincs, az hontalan.

III.

Az első válságmű Sören kierkegaard: *Az idő bírálata*, 1845-ből. A tanulmány értelme, hogy ma nem abban a mindenkori válságban élünk, amely az idők kezdete óta tart, és amely már az ember normál állapota. Ez a válság itt ma kivételes és egyszeri, abszolút és az utolsó. Régebben a válság nem volt a történet titka. Mindenki tudott róla, és az emberiség életét a válságra való tekintettel rendezte be. Ma és itt, a kivételeket nem számítva, nem tudnak, sőt nem akarnak róla tudni.

Kierkegaard kifejezése a válság tudatában élő emberre az, hogy egzisztencia. Tényleges életet, mondja, csak ez az egzisztencia él. Aki nem ezt teszi, a valóság tudata elől elrejtőzködik. Létét a válság állandó elfelejtésére (léthé) építi, és éppen ezért a válságban elmerül. A valóságban csak az vesz részt, aki a tényleges helyzetről tudomást vesz és magát fedetlenül (alétheia) a válságba helyezi.

Száz év múlt el, és amit a válságról azóta tudunk, mint ahogy lenni szokott, nem annyira az impozáns terjedelmű és híres, hanem a kisebb és ismeretlenebb műveknek köszönhetjük. A lényegeset az ember ezúttal sem Keyserling és Spengler és Sorokin kötetiben, hanem a néhány lapos tanulmányokban találja meg. Ilyen kis tanulmányt írt Martin Heidegger, és azt mondta, hogy már utána vagyunk. Nem úgy, hogy valamely nyilvánvaló végzetes esemény az egészet eldöntötte, és ettől kezdve a helyzet reménytelenné vált. Inkább úgy, hogy a visszavonhatatlant észrevétlenül és közös beleegyezéssel elkövették, és amit azóta élünk, a múlt század felfordulásait, a jelenben a világháborúkat, a rémállamokat, a technokráciát, a meg nem állítható szociális-morális-gazdasági romlást már csak az automatikus lebonyolódásnak lehet tekinteni. Heidegger Kierkegaardnak az ember magatartásáról szóló eredeti megfogalmazását, mint Nietzsche, Pannwitz és Guénon teszi, fenntartja. Aki lényét nem helyezi a válságba, okvetlenül pseudoegzisztens. Ami annyit jelent, hogy aki a válság tudatát önmaga elől bármely okból elrejtő és a váltás következményeit saját életére vonatkozólag nem vonja le, az időszerűtlen, más szóval lényegtelen. Semmit sem jelent. Önmagát a történetből kitörölte. A válság, igaz, rendkívül kényelmetlen, de félelmetesen jelenlévő tudata elől, ha illuzórikus bizonyosságba rejtőzik, az, mint az angolok mondják *a lonely crowd*, vagy mint Camus írja, *l'homme absurde*. Úgy élni, mintha nem történt volna semmi. Tovább fecsegni a fejlődésről és a tudomány haladásáról, terveket készíteni a gazdasági kibontakozásra és a politikai megegyezésre, a nevelést reformálni, a műveltség színvonalát emelni, az új kultúra alapján megvetni és egyéb zszurnalizmus.

Heidegger a válság visszavonhatatlanságát azzal jellemzi, hogy a háború és a béke között a különbség megszűnt. Ami van, az sem háború, sem béke. Mondjuk, az egész világ permanens ostromállapotban van. A háború bármely pillanatban kitörhet, de ha nem tör ki, annál rosszabb. Ez vonatkozik a népek egymás között lévő helyzetére. A népek helyzete önmagukban az, hogy permanens államcsínyben élnek. Minden nép két puccs között áll, az egyik lezajlott, a másikra készülnek. Gazdaságilag permanens államcsőd. Család? Sem házasság, sem szabad szerelem. Kasztok? Sem uralkodó, sem szolgáló kaszt, hanem kasztatlan csócselék. Sem közösség, sem individuum. Nincs bűn, nincs büntelenség, csak piszok. A dolog azonban, mint Camus mondja, annál sokkalta súlyosabb, mert háború, puccs, csőd, hazugság, erőszak, kizsákmányolás, mindez régebben — talán a reneszánsz bitorlói, vagy az olyan önkényuralkodók számára, mint XIV. Lajos, vagy II. Frigyes, vagy a

cárok – kivételes volt, bármilyen elrettentő, de egyszeri és törvénytelen. Ma mindez magától értetődik. Tudomásul vették és állandósult. Nincs elavultabb, mint felháborodni. Ez ma az abszolút komikum. Az átlag életmegoldás a következő: mindannak, ami van, tudomásulvétele elől elzárkózni, és az egyénileg kínálkozó helyzet elszánt kihasználásával az egzisztencia valódiságának feláldozása árán saját életének külső feltételeit lehetőleg szilárd alapon biztosítani (*man for himself*). Ezért az életben győztesnek lenni, kevés kivétellel, a teljes vereséget jelenti. Mondják, hogy a szentek minden csodájánál több, ha valaki ma el tudja viselni azt, ami van.

Ezért nincs igaza valerynek, amikor vigasztalást talál abban, hogy bármilyen válság legyen is, az élet megy tovább. Igen, az élet továbbmegy. De a pseudoegzisztencia becstelensége olyan fokot érhet el, amit egyébként máris elért, hogy az élet, amit az ember ezen az áron vásárol, semmit sem ér, sőt ennél rosszabb. A tisztátalanságot csak bizonyos mértékig lehet elviselni. Az élet annyira elveszti önmagát, hogy nem élet többé, hanem zoológiai tenyészetből és démoni őrjöngésből sajátságosan összetett létezési határesetet, amit ugyan folytatni lehet, de nem érdemes.

Életét az ember kapja. Létének helyét az életben minden befolyástól mentesen magának kell megválasztania, és maga is választja meg aszerint, hogy önmagát mire tartja méltónak. Így függ össze az egzisztencia valódisága, a szabadság, a becsvágy, a halhatatlanságideál. Amitől az ember a pseudoegzisztenciában megretten, elsősorban nem az élethazugság, hanem a silány becsvágy, hogy csak erre a tetű-halhatatlanságra tartja magát érdemesnek.

IV.

A lázadások történetében közelebbről nem meghatározható időben fordulat következett be. Lehet, hogy Descartes körül történt, esetleg előbb, vagy valamivel később, mindenesetre arról az impertinens hangról, amit nem sokkal azután Voltaire és társai használtak, kétségtelenül felismerhetővé vált. Mindaddig a lázadásnak csak egy lehetőségét ismerték, és pedig a lázadást a világ ellen. Elvégre minden időben és helyen a világ volt és maradt az ember számára idegen és nem asszimilálható, amit senki sem tudott és tudhatott elfogadni, még abban az esetben sem, ha (*to be a villain* - elhatározta, hogy gazfickó lesz) elszántan és maradéktalanul be akart hódolni. A klasszikus lázadók, Platón és Konfu-ce, Buddha és Hérakleitosz, az eretnekek és Savonarola számára, és az ember számára, aki őket hallgatta, csak az volt a magától értetődő, ha a direkt morált a világ ellen vették fel. Lázadásnak csak a korrupst világgal szemben van értelme, mert csak ennek van alapja. Amit úgy hívtak, hogy az igazság nevében. Az igazság kimondása élet-technikailag sohasem volt rentábilis vállalkozás, korszakok szerint többé-kevésbé életveszélyes, de azt mindig csak olyan ember mondhatta ki, aki a világgal szemben opozícióba került. E fordulat most az volt, amit senki sem várt és nem értett, vagyis, hogy a világ lázadt fel.

Határtalanul bonyolult helyzet támadt. A korrupció úgy kezdett viselkedni, mint akit kijátszottak. A rossz lelkiismeret elkezdett az igazságról beszélni. Mindez messze túl van azon, hogy az ember meg tudja érteni. Nincs ostobább, sőt nincs szemtelenebb, mintha a korrupció a sértett fél szerepében lép fel és elkezd jogaira hivatkozni. Jellegzetes példa arra, hogy a történetben az események nem egymástól megkülönböztethetően, világosan és logikusan egymás után következnek, hanem egymásra halmozódnak, és ezekben a feltornyosult halmazokban összekeverednek, szerepet cserélnek és egymást annyira áthatják, hogy alig, vagy nehezen, vagy egyáltalán nem ismerhetők fel többé.

A tradicionális lázadások paradigmáját dosztojevszkij adta a Nagyinkvizítorban. A mítosz szerint a Megváltó a földön újra megjelenik és a nép felismeri. A világ uralmát újra az a veszély fenyegeti, amely akkor fenyegette, amikor először itt járt. A Nagyinkvizítor a Megváltót elfogadja és halálra ítéli. A megégetés előtti éjszaka azonban elmegy hozzá a börtönbe és felszólítja, hogy a földet hagyja el. Ez itt a világ, az igazságnak itt nincs helye.

A mítosz egzaktnak a rossz lelkiismeret és a direkt morál jegyében áll. A humánus magatartása ebben az esetben csak az lehetett, és az is volt, hogy a Megváltó mellett és a Nagyinkvizítor ellen foglalt állást. Nem kellett okvetlenül lázadásnak lennie, viszont

másképpen nem volt realizálható. Az ember animozitását a világ ellen sohasem tudta legyőzni, és senki sem tűrhette szó nélkül, hogy a földről az igazságot elűzzék. Bármilyen értelmetlen volt, de az ember nem tehetett egyebet, mint fellázadt Ami a világban a legkevésbé elviselhető, hogy hatalma az igazságtalanságnak van, és az igazság erőtlen. Ami az irtózatos, hogy az igazság nem tudja önmagát érvényesíteni. Ez a szüntelen szorongás, amiben az ember él, hogy az igazságot a földről elűzik és itt maradunk védtelenül. Ez az igazságtól való elhagyatottság. Ez minden lázadás értelme.

A Nagyinkvizítor mítosza azonban elavult. A világ arra az álláspontra helyezkedett, hogy amikor a Megváltót a földről elűzi, igaza van. Az igazság csak arra jó, hogy abban, aki nem tartja meg (és miért tartsa meg, amikor semmi előnyt nem biztosít?) rossz lelkiismeretet ébresszen. Az igazság mértéket tételez fel. Az igazság magas, egyértelmű, tiszta, egyenes. Ez az életet, különösen pedig a vezetők tevékenységét határtalanul megnehezíti. Ahhoz, hogy megéljünk, nincs szükségünk igazságra.

A lázadás régebben nem legitim, de történetileg hitelesített magatartás volt, amit ugyan nem mentett fel, de indokolt, hogy a korrump világban az élet tisztaságát féltette. A direkt morál ennek az életféltésnek módszere. Intakt alakjában rendkívül ritka, többnyire csupán életféltékenység és életirigység (ressentiment) ezért éppoly kevésbé menthető, mint a behódolás. Az egyetlen, ami magas fokon emberivé teheti, hogy igazságkövetelés. Ha ez nincs, akkor a lázadás az életből kizárt, az igazságtól való elhagyatottságban élő kétségbeesett ember démoni böszültségének kitörése.

Az újabb lázadásban a világ megkísérli, hogy magát legitim magatartássá tegye, vagy ha ez nem megy, legalább történetileg hitelesítse. E kísérlet ellen bár senki szót nem emelt, és általában mindenki behúzta a nyakát, úgy látszik a vállalkozás, legalább eddig, nem sikerült. Minden jel arra vall, hogy a világnak, ezek szerint a behódolásnak, mint legitim vagy hiteles magatartásnak elismertetése nonszensz. A világ részéről továbbra is állhatatos erőfeszítés történik, hogy a behódolást, mint elfogadott magatartást beiktassa. Tény, ha ez ellen nem is szólaltak fel, de a korrump behódolás továbbra is megmaradt, mint megvetett alkalmazkodás és hitványság, amit kénytelenségből gyakorolnak ugyan, de amit kell, sőt illik letagadni, mert arról a szennyet nem sikerül levakarni. Bármilyen mentőelméletekkel kísérletezzenek is előre, a jövő felé, mint amilyen az evolúció, és bármilyen elszántsággal hamisítják visszafelé a történetet, a világi magatartást még nem sikerült hitelesnek elfogadtatni.

Az elmúlt évszázadok alatt az ember azért lázadt, mert a Megváltót, mint azt a lényt, aki csak fölösleges nehézségeket támaszt, a földről elküldik. Legújabbban az ember száját befogja és hunyorgat, mert megtanították arra, hogy a Megváltót mindig is visszaküldték, ez így helyes – egyébként is, megváltás, igazság!

Amíg az igazság száműzetését kellett végignézni, az ember fogát csikorgatta, az igazság erőtlensége fölött kétségbeesett, de ha dühös lázadásban is, ember maradt. Most, hogy a Nagyinkvizítort, mint a világ törvényes uralkodóját, akár csak hallgatólagosan is elismeri, négykézláb kell járnia.

A világ lázadása új életkoncepció, melyet a legutóbbi háromszáz év alatt még részleteiben is kidolgoztak, s amelynek célja, hogy az embert a rossz lelkiismeret vádjától felmentse, más szóval a behódolásra bűnbocsánatot hirdessen. Az elaljasodás bizonyos fokán kényszer, hogy a bűntudat hitványságát valamiféleképpen igazolják.

Vannak, akik azt mondják, hogy a világ életéhségből lázad. Életéhség úgy keletkezik, hogy az ember törvénytelen életet él, és tulajdonképpen nem kevesebbet kap, hanem hígabbat és üresebbet. De vannak, akik azt állítják, hogy az egésznek az éhséghez semmi köze és a világ nem éhes, hanem nyálánk. Az élet feltétele nem a kenyér lett, hanem a cukorka. Bonboncivilizáció. A világ nem azért lázad, mert koplal, hanem mert torkos.

Mindez úgy, ahogy a világban lenni szokott. Senki sem veszi komolyan, mégis senki sem tud mást tenni. Megveti, mégis a hatása alatt áll, vagyis undorodik tőle és meghódol előtte, végül is fellázad ellene és ugyanakkor behódol.

A nagyinkvizítori megfogalmazás szerint az igazságtól elhagyatva kell élnünk. Be kell látnunk, hogy az igazság erőtlén és hatalma a világnak van, amely a földről az igazságot elűzi. Nincs igazság, amit nietzsche úgy mond, hogy *Gott ist tot* – Isten meghalt.

Az újabb megfogalmazás sokkal szigorúbb. Amióta *Gott is tot*, az egész világon hallatlan megkönnyebbülés tapasztalható, hogy végre valahára elkövetkezett az idő, amikor az igazságot, a tisztességet, a morált nem kell többé komolyan venni. Az élet szabad gyakorlatában mindez, mint mondják, csupán gátlás. A rossz lelkiismeretet betegségnek és gyengeségnek lehet tekinteni. Tudomány. Ez így remek! Ezzel a direkt morál hadállását, amely ezer éveket a világot fenyegette, tönkrevették.

Ehhez még csak annyit kell megjegyezni, hogy a világ nem az igazságra hivatkozik. Amire a világ hivatkozni szokott, az a többség. A többséget úgy szerzi meg, hogy aki nem áll melléje, attól az élet lehetőségeit megvonja, lázadónak bélyegzi és a társadalomból kizárja. A többségi véleménynek az igazsághoz semmi köze, de a korrupkt közösségben az az igazság funkcióját végzi. A helyzetet bonyolítja, hogy a többség – a világ minél korruptabb, annál kevésbé tényleges – csupán politikai többség, részben félrevezetett, részben becsapott, részben terrorizált és egyéb politikai trükkel létrehozott, a valódi többség ellenére koholt statisztikai blöff-többség, vagyis demokrácia.

Nihilizmus.

Elkopott szólam.

Különös, hogy kifejezéseink az események megjelölésére egyre rövidebb idő alatt ijesztően semmitmondókká válnak. A francia forradalom előtti évtizedben szállóige volt, hogy Voltaire bigott.

A nihilista a huszadik század közepén már csaknem szent.

Minden néven nevezhető védelem megszűnt.

Az ember azt hitte, hogy lázadni csak morális bázison lehet. Ez a lázadásban az igazság, és egy csepp ebből még akkor is megmarad, ha az igazság teljesen absztrakt, sőt még akkor is, ha mögötte életfeltéékenység vagy életirigység (ressentiment) bujkál. De ha a világ lázad (lázas a lázadás ellen), nem morális alapon áll. Mindenki tudja, hogy amit mond, nem igaz. Viszont, amikor nem mond igazat, nem hazudik, legalább is nem teljesen. Néha úgy látszik, hogy idióta, néha úgy, hogy félrebeszél. A fantazma és az önámítás között lebeg. Félig tévedés, félig agyrém, egy kicsit rögeszme, egy kicsit pimaszság, ostoba és szemtelen, rafinált és ájtatos.

Ami ezen felül meglepő, hogy a világ lázadása végül is nem akar semmit, és abból, amit nem akar, nem is lesz semmi. Nemhogy elmélet vagy morál, utópia vagy forradalom vagy terror. Az egésznek semmi értelme, azon kívül, hogy a világ világ, ahol minden ellaposodik és felbomlik, alakját és lényegét elveszti, megromlik és széthull, kása lesz és moslák, ami éppen olyan értelmetlen, mint az, ha valaki fellázad ellene.

A fellázadt világ prototípusa a hivatásos gonosztevő. Ma már nem a Nagyinkvizítor, hanem a hivatásos gonosztevő jegyében élünk.

A hivatásos gonosztevő megjelenésének ideje pontosan nem állapítható meg. Az első és elhatározó lépést mindenesetre plátón tette meg, aki a *Politeiában* az uralkodónak a hazugságot engedélyezte. Európa nehézségei többnyire kétezeröttszáz évesek. A bázis ez volt: közérdekből szabad hazudni. Nagyon hamar rájöttek arra, hogy ezt nemcsak az uralkodó teheti meg, hanem minden újságíró, és arra, hogy a hazugságról utólag kivétel nélkül minden esetben kideríthető, hogy közérdekből történt.

A második lépés machiavelli érdeme. Itt már nemcsak a közérdekből való hazugságot engedélyezték, hanem közérdekből minden bűncselekményt, leginkább árulást, csalást, orgyilkosságot, mérgezést, népirtást, és mindezt nem törvény ellenére, kivételesen és egyszer, és szükségből, hanem mint politikai gyakorlatot. Először csak az államfő és a gonosztevő között lévő határok morzsolódtak le. Később félelmetesen kezdett elmosódni a

különbség a gonosztevő és mindennemű közfunkcionárius között. A bűncselekmény elismert és törvényes kormányzati praxis lett, különösen Georges Sorel műve (*Reflexions sur la violence*) után, aki az egész folyamatot szentesítette és teoretikusan megalapozta, és ezzel a huszadik század jellegzetes hivatásos gonosztevői előtt az utat megnyitotta. Sorel tette meg a harmadik lépést. Hogy a negyedik mi lesz, nem tudjuk. De abból, amit az ember a hivatásos gonosztevő fiziognómiájából meg tud állapítani, és ami erről az arcról leolvasható, valószínűleg semmi jó. Különösen, ha az ember tekintetbe veszi, hogy ez a szubhumánus arc milyen rapid módon terjed, és jellegzetes vonásai napról-napra sűrűbben tűnnek fel, nemcsak miniszterek és diplomaták, bankárok és katonák, orvosok és papok arcán, ahol az ember már megszokta, hanem rendőrök és kalauzok, könyvelők és tanítók, őrmesterek és portások és — ahogy ezek a vonások megjelennek tömegesen — még nők arcán is.

Tévedni nem lehet. Az arc a szív sötétségét fejezi ki. Minden bűnnél rosszabb, mert romlott. Már nem tud jót tenni. A cinizmus is lekopott róla. Zaklatott, sóvár és obszcén. Komizságában már túltesz a politikai gézengúzokon, és felajzott vonása csak akkor vigyorog, ha valakit szenvedni lát. A szem, a szem, az alvilági, ahogy önmaga infernójából desperát gyűlöletének sötét ibolyasugarai kivillognak. Az élet rettenetes terheket bír el, de ez alatt csaknem összeroskad. Ez az ember nem ismer érdeket és önzést, hasznot és előnyt, az örömről nem is szólva, már nem tud másról, csak a benne töményé vált kárhozát irtóztatós súlyáról.

V.

diderot mondja, hogy a színésznek abból, amit eljátszik, semmit sem szabad átéreznie. A színész mesterségét minél inkább tudja, annál inkább, érzelmektől és szenvedélyektől mentes helyen áll. Őszinte szót nem szabad ejtenie, mesterkéletlen mozdulatot nem szabad tennie. Amilyen mértékben valóságos, olyan mértékben rossz színész és hatástalan. Ahhoz, amit eljátszik, tudatosan mérlegelt és végiggondolt távlatban mindazt, amit megjelenít, tökéletesen ismernie kell, de abban nem szabad érdekelt félnek lennie. A színész nem a valóságot akarja bemutatni, hanem hatást akar kelteni.

A világ az a hely, ahol a dolog nem az, ahogy van, hanem ahogy hat. A világban az embert nem valódi élete, hanem színészi teljesítménye szerint ítélik meg.

Nem az, ami van, hanem az, ahogy hat. Az embernek a világban, akár akarja, akár nem, filozófusnak kell lennie, és különbséget kell tennie, mi az, ami ténylegesen van, és mi az, aminek mutatkozik. Nincs közvetlenség. A világ erre a feszültségre épül fel, és mindaz, ami világi: vallás, művészet, tudomány. A metafizika ezen alapszik. Arról lehet és jogos is beszélni, hogy a látszat és a valóság egymást fedi, vagy nem fedi, de senki sem meri állítani, hogy ami hat, az valóság. Aközött, hogy lenni és látszani, lehet megegyezés. Aközött, hogy lenni és hatni, nincs. És a világban nem a valóságban élünk, hanem hatások alatt. A világ logikája más, mint a valóság logikája. Ezért az, amit c. g. Jung mond, teljesen hamis, nem a valóság az, ami hat, (Wirklichkeit ist, was wirkt).

A látszat mesterséges is lehet, és a látszatot csinálhatják is. Miért? A hatás kedvéért. A látszat valóságnak mutatkozhat. Miért? A hatás kedvéért. Ami van, egyáltalán nem hatásos, vagy ha igen, nem tartozik hozzá.

A hatás látszat tényleges jelenlét nélkül?

Mi az, ami a hatásban hat?

Lehet, hogy ami a hatásban hat, nem valóság, de nem is a nemlétező. Talán a valóság és a nemlétező között sajtáságos átmeneti terület van, ami se nem valóság, se nem semmi, s amiről nem állítható sem az, hogy nincs, sem az, hogy van. Ami a hatásban hat, egészen biztosan nem valóság, de a hatás a világban a valóságnál erősebb. Külön eszméletre van szükség, hogy az ember magát a hatás alól kivonja, és a világban a legnehezebb a hatásszövevényen keresztüllátni.

A világ feminin volta. Soha sincs tekintettel a valóságra, mindig a hatásra. A nő nem

törődik azzal, ami van, csak azzal, ahogyan hat. Mintha semmi egyéb célja nem lenne, mint a valóság felől megtéveszteni. Ez ebben az alakban nem helyes? Egyetlen kérdése van, hogy miképpen hat? Tudjuk, hogy a nő azonosítja magát azzal a hatással, amit tesz. Legtöbbször azzal, hogy a ténylegeset elrejti, néha mutat valamit, ami nincs. Elképzelhetetlen kényelmetlenségeket el tud szenvedni – azt mondják – a szépségéért. De a nők nagy többsége nem tud különbséget tenni szépség és hatás között. Bámulatosan semmibe tudja venni azt, ami van. Ennek ugyan van köze a művészethez, de kizárólagosabb és szenvedélyesebb, és semmi egyebet nem akar, mint szemfényvesztést. Ezért mondja a hindu hagyomány, hogy a világ májá.

A dolgok a világban nem eredeti értelmükben, hanem aszerint élnek, ahogy hatnak. A világ korrump voltának oka, hogy a hatás a valóságnál erősebb.

Aki hatást kelt, annak nem kell feltétlenül rosszhiszeműnek lennie, de tény, hogy a jóhiszemű hatás rendkívül ritka. Mondják, hogy az egész festészetben egyetlen kép van, amely a nőt úgy ábrázolja, hogy nem májá, nem tehetségeit gyakorolja, nem olyan szerep színésze, amelyet eljátszik anélkül, hogy bármi belőle valóság lenne. Ez a Gioconda. Nem háziasszony, nem anya, nem menyasszony, nem kurtizán. A nő, mint nő.

Ugyanolyan ritka a zene, a festmény, a vers vagy a szobor, amely nem hatást akar kelteni, nem a művész tehetségének gyakorlása, szerep, amely csak akkor jó, ha belőle semmi sem valódi.

A nőre nincs végzetesebb, mintha hatáspraktikáját leleplezik.

A héber hagyomány azt mondja, hogy az aranykorban az emberek leányai ártatlanságban éltek, mert nem tudtak még különbséget tenni aközött, hogy nézik őket vagy sem. A bukott angyalok tanították meg a leányokat arra, hogy tehetségeiket gyakorolják és ne legyenek nők, hanem elkezdjék a nő szerepét játszani. Addig a nők, mint nők éltek. Csupa Gioconda. Nem akar hatni.

Lehet, hogy ennek az ártatlanságnak elvesztése a világ kezdete.

A bukás oka, hogy minden másnak látszik, mint ami.

Hatástechnika. Öltözet, jelvények, kitüntetések, mozgás, hang, magatartás.

Hatás soha sincs önmagától.

A hatás a művészet egyik alacsony valőrje. Amit ha az ember alkalmaz, olyasvalamit csinál, aminek a művészethez semmi köze. Mégis, az egész művészet, költészet, zene, gondolkodás, politika, közélet a kapott legnagyobb hatás irányában mozog. Nem spontán megnyilatkozás. Ezen a ponton mindaz, ami hat, fals. Még a matematika képletei sem vonhatók ki, egyedül a szent könyvek.

Mi történik akkor, ha valamiből semmi sem marad meg, csak a hatása?

VI.

Az információelmélet abból indul ki, hogy az embernek a modern közgazdaságban, pénzügyi és politikai, katonai és orvostudományi ügyekben, rendőrségnél, irodalmi és művészeti eseményeknél tájékozódása szempontjából pontos és rövid, átfogó és kimerítő, sok és gyors értesülésre van szüksége. A közönségesen nyert információk túlnyomó része a követelményeknek nem felel meg. Ha az ember ezeket az értesüléseket kiértékeli, meg kell állapítania, hogy azok néha egy, gyakran több oldalon nem egzaktak, vagy nem átfogóak, nem elég kimerítőek és nem *up to date*-ek. Az információelmélet szerint a hibátlan értesülés akadály a zörej. Ez a zörej jelentkezhethet bőbeszédűségben, ha az értesülés fecseg, pontatlanságban, ha a körvonal bizonytalan, és egyebütt, de főként, ha az információt érzelmileg vagy ideológiailag befolyásolták. És az információ, ha tárgyilag kifogástalan is, a benne lévő érzelmi vagy ideológiai zörej miatt megbízhatatlan.

A hazugságot eddig csupán morális és logikai oldaláról mérték, és azzal, mint magában

álló ténnyel, – a hazugsággal, mint hazugsággal, nem tudtak mit kezdeni. Az információelmélet – lehet – az embernek módot nyújt arra, hogy a hazugságot meg tudja közelíteni. A hazugság ugyanis elsősorban dezinformáció. Minden külső feltétellel rendelkezhet ahhoz, hogy hiteles értesülésnek lehessen tekinteni, és az egzakt hazugság ezzel rendelkezik is. Pontos, rövid, tömör, átfogó és kimerítő. Csak éppen nem igaz. A dezinformáció legszívesebben egy szót sem szólna. Hallgatásával az egészet elmerítené a semmibe. Vagy olyan zajt csapna, hogy ne lehessen hallani. Ilyen a rádió zavaró állomások zöreje. Ez a legegyszerűbb dezinformáció. De a hallgatás vagy a zaj azt, ami történt, nem tudja meg nem törtéنتé tenni, és valamit kénytelen mondani. Legalább lármázik. Ha azonban a valóságos tényt sehogyan sem tudja eltüntetni, kénytelen értesülést nyújtani. A hazugság dupla mozzanat: a való tényt eltüntetni és helyébe valami mást tenni. Néha a való tényt sikerül nyomtalanul elkenni, néha csupán elhomályosítani. Ez utóbbi az átlátszó hazugság, amikor a valóság a hazugságon keresztül dereng.

Az információnak, bármilyen egzakt tárgyi megállapítás, egzisztenciális következménye van. Ami informál, az transzformál. Az információ a valóság irányába, a dezinformáció a megtévesztés irányába halad.

A hazugság szándékosan téves és megtévesztő információ. Ez képletben éppen úgy kifejezhető, mint az információ. A képlet felállításának alapja, hogy az információ bázisa a valóságentrópia (a valóság tökéletes megismerése), a hazugság bázisa az elérhető teljes tájékozatlanság.

A hiteles információ úgy transzformál, hogy a valóságról többet tudok meg, a hazugság úgy transzformál, hogy a valóságról kevesebbet tudok meg.

Az információelmélet rejtett axiómája, hogy kétségtelen tény van. Abban az esetben, ha – mint nietzsche mondja – tény nincs, csak interpretáció van, az elmélet felborul.

Logikailag és grammatikailag az információ és a dezinformáció között lehet, hogy objektív különbség egyáltalán nincs. Az egzisztencialitást azért kellett felvenni, hogy a kettő megkülönböztethető legyen.

Mindennek semmi jelentősége sem lenne, ha a behódolás rossz lelkiismerete és a lázadó direkt morálja a világban nem állna szemben, a rossz lelkiismeret nem lenne rejtőzésben és elrejtésben, bujkálásban és félrevezetésben kifogyhatatlan, és a direkt morál legalább is arra az időre, amíg maga is a világnak nem hódol be, és nem küzdene a dezinformáció ellen, ezzel szemben állandóan és állhatatosan nem követelné a szabad információt. A behódolásnak érdeke, hogy önmaga felől a világot dezinformálja. Természetes. Annak, aki behódolt, erkölcsi hátrányát be kell hoznia. Úgy hozza be, hogy tetézi, vagyis hazudik. Ez a behódolás legfontosabb defenzív hadművelete. Többnyire szimultán nem is egy, hanem két vagy három dezinformációt kell fenntartani, és pedig azt, hogy a mindig éppen hatalmon lévő rendszer feltétlen híve, hiszen csak így jut a javakhoz, de ugyanakkor, mivel a világban nincs ellenszenvesebb, mintha valaki a rendszer híve (jó társaságban meg sem tűrik), fenn kell tartania a dezinformációt, hogy csak megélhetési okokból hódolt be. A behódolás élettechnikai alapművelete: vigyorogni és ugyanakkor hunyorgatni! Eleinte nehéz.

plátón, machiavelli és George sorel a modern államkormányzás megalapítói azt tanították, hogy közérdekből szabad hazudni. Minden mai kormányzati aktus bázisa ez: a közérdekből való hazugság engedélye.

A hagyományban a szatjagraha: hazudni nem szabad még akkor sem, ha az egész nép java forog kockán.

A modern állam politikai tehetségtelenségének leplezésére magas fokú dezinformációs tevékenységet kénytelen folytatni. Minél rosszabb a kormányzat, az államban annál több a hazugság. Régebben cenzúrának hívták azt a primitív, szelíd, de végképp elavult eljárást, amely az információt egyszerűen tiltotta és elhallgatta. Ez még abban az időben történt, amikor ha valamit indexre tettek, hatását elveszítette, és azt csupán a legelvetemültebb direkt morál tartotta számon. Ma az államvédelem –nemcsak a sajtó, a rádió, a televízió, a

film, a színház, az irodalom —hivatásosan és szisztematikusan foglalkozik a dezinformálással. Ezen kívül a behódoltaknak a hazudozást öntevékenyen kell folytatniuk, és művészetből, tudományból, közgazdaságból csak kellőképpen áthangolt információk kerülhetnek nyilvánosságra. Az időjárásjelentés sem lehet többé egyszerű adatközlés, hanem annak bizonyos tekintetben a kormányzatra nézve kedvező dezinformációt kell tartalmaznia. Ma körülbelül már csak a naptár és a menetrend információi megbízhatóak.

A modern államnak az embert szubnormálissá kell tennie, hogy egyáltalán tudjon vele mit kezdeni. A politikai tehetetlenség épelméjű embert nem tud kormányozni. De ahhoz, hogy az embert de moralizálja, nem elég, hogy a sajtóban és a rádióban és egyebütt a meteorológiáig bezárólag a közvéleményt dezinformálja. A világot teljesen át kell alakítani. Ez folyik ma. A szisztematikus dezinformációt már a népiskolában el kell kezdeni. A modern államnak a rendszeresen kiépített hazugságra olyan elképzeltetlen körülményt, gondot és költséget kell fordítania, amely erejét meghaladja. Elég arra gondolni, hogy például a pedagógiában az összes tantárgyat a maga célja érdekében meg kell változtatnia. De semmi sem fontosabb, minthogy a történetet meghamisítsa. Ezen egész tudományos intézetek dolgoznak. A gyermek úgy nevelkedjék, hogy tényleges adathoz egyáltalán ne jusson és tapasztalata a valóságról ne legyen, sőt a hiteles információt rosszhiszemű ellenséges propagandának, a valóságot pedig elavult és meghaladott fikciónak tekintse. A modern állam nem a nép munkájának kizsákmányolásából és nem az alattomos terrorból, hanem elsősorban a dezinformált közvéleményből él. A becstelenségben keletkezett államot csak becstelenséggel lehet fenntartani.

VII.

Európa kétezeröttszáz éves gondolkozása, másszóval filozófiája, ismét más szóval életét irányító eszméje, végül is halhatatlanság-ideálja a hagyományhoz képest híg és hevenyészett, sőt ideiglenes és rögtönzött, önkényes és provizórikus. Hagyománynak a valóságról szóló hiteles és univerzális információt nevezik. Európa nem a hagyomány alapján áll. Európa nem ismeri a hiteles egzisztenciát, és ez annyit jelent, hogy információi a lét alapvető tényei felől rosszak. Amit Európa alkotott, Szókratész és Platón óta, történeti zavarok produktuma, válság-termék, a legjobb esetben az egzisztencia hibás helyezése következtében keletkezett történelmi állapot-jelentés, jelentősége azonban többnyire még ennél is csekélyebb. Igen nagy részben ugyanis nem egyéb, mint a pseudoegzisztens ember bonyolult önvédelmi és önigazolási áttatásrendszere. A pseudoegzisztenciának pseudológia felel meg. Az ókorban csupán eltévelyedés volt, és a hagyományhoz bármely pillanatban vissza lehetett térni, és a visszatérés felé igen számottevő kísérletek is történtek (Platón, több egyházatya, Plótinosz, Marcus Aurelius). A reneszánsztól kezdve alig látni mást, mint őrzöngően burjánzó pseudológiák seregét. Az egzisztencia hibás helyezése következtében keletkezett dezinformáció általánossá vált. Elvadult egzisztenciák, akik korrupciójuknak védelmére és igazolására példátlan termékenységgel és bőbeszédűséggel egyre kolosszálisabb pseudológiákat építenek. Romlott egzisztencia nem tud mást építeni, mint hazugságrendszert. Minél romlottabb, annál nagyobb. A hazugság (dezinformáció) nem bűn és nem logikai hiba, hanem ontológiai korrupció. Komolytalanság, és pedig elsősorban a halál előtt való komolytalanság. Elhazudott egzisztencia és hazugságrendszer összetartozik. Egyetlen példa sincs, és semmiféle lehetőség nem képzelhető el, hogy nem autentikus egzisztencia a létezés tényleges adatai felől tudomást szerezhessen. Hogy Európa a XX. század közepén oda jutott, ahol van, azon ezek után senki sem lepődhet meg, inkább hallatlanul csodálkoznia kellene, ha nem jutott volna ide. Válságot emlegetni felesleges. Mindössze csak annyit, hogy aki ma itt jóhiszeműen kibontakozást lehetőnek tart, az a gyengeelméjűség gyanúját vonja magára.

Törvény, aki életében a hiteles egzisztenciától bármely okból és bármilyen kis mértékben eltér, az a létezés tényleges adatai felől való információ lehetőségét elveszíti.

Tényleges létezés csak a hiteles egzisztencia számára nyílik meg.

A pseudoegzisztencia a létezés alapvető tényeit nem érti és nem is értheti. Az ember a valóság felől való tudásban csakis és kizárólag a hiteles egzisztencia megvalósításának

arányában részesülhet. Ki van zárva, hogy korrupt egzisztencia a valóság felől hiteles értesülést tudjon szerezni. A pszeudoegzisztencia okvetlenül pszeudológiában, vagyis az elhazudott ember okvetlenül hazugságrendszerben él, és abban kell élnie.

Realizálásnak hívják azt az utat és módszert, amely a hazugságrendszerből és ugyanakkor a korrupt egzisztenciából kivezet. Realizálásnak hívják azért, mert ez az út és módszer, amely a hiteles egzisztencia megvalósításához és a képességhez vezet, amely a realitást a maga realitásában meg tudja ismerni.

nietzsche volt az, aki megtanított bennünket arra, hogy mindennemű eszményt eleve gyanúsnak tartsunk, és arra, hogy miképpen nyúljunk vissza arra az emberre, aki az eszményt önmaga fedezésére kivetítette. *Rückschluss auf den, der es nötig hat.* Tudjuk, hogy az eszményrendszer (idealizmus) pszeudológia, de tudjuk azt is, hogy a materializmus és a pozitivizmus és a racionalizmus és a többi európai rendszer ugyanaz, vagyis a dezinformált ember kényszerművelete, és éppen ezért hazugságszisztéma. Amire most Nietzsche után szükség lenne, nem annyira az, hogy az ember a kész rendszert lemérje, például úgy, ahogy azt Jaspers Descartes-tal és a racionalizmussal tette, amikor ezt a filozófiát a sorvasztó becsvágyban szenvedő szeretetlen és szívtelen hatalmi ösztönből értette meg. Amire most elsősorban szükség lenne, hogy az ember az egyes rendszerekben a *proton pszeudoszt* megtalálja, a legelső hazugságot, amit a rendszerépítő maga elől elrejtett, vagy letagadott, vagy elfelejtett. Az öngyilkosság felé vezető legelső lépést. Azt a legelső svihákságot, amit önmagának engedélyezett valamiért, ki tudja miért, ahol valamit elfelületeskedett és elviccelt és megbocsáthatónak tartott, vagy ahol akár javakért, akár hiúságból, akár öntetszergésből valamit a centrumba helyezett, aztán elkezdte védeni, és erre az első és alapkőre ráemelte a másodikat és a többit, és az épület elkészült, de már nem tudta, az egész rendszer azért készült, hogy azzal egy, csak egyetlen egy mélyen-mélyen elrejtett hazugságra alapozott titkos axiómát megvédelmezzon. Amire szükség lenne, hogy az ember végig kísérje azt a kristályosodási folyamatot, amikor a primordiális hazugságból rendszer és világnézet épül ki – persze a hazugság minél mélyebb és mérgezőbb, annál delikátabb megfogalmazásokban – és végigkísérje azt, miképpen bomlik fel az egzisztencia, mert hiszen azt már mindenki tudja, hogy minden hazugság személyiség-felbontó.

Ezen a helyen mindenesetre segítségül kellene hívni bazileidészt, aki az ilyen pszeudológiát építő emberrel szemben különös óvatosságra int. Nehogy bárki is ellentmondjon neki, nehogy ellenállást tanúsítsanak azzal szemben, amit mond, nehogy tételeit kétségbe vonják, nehogy vitába szálljanak vele. Az ilyesmi, mondja Bazileidész, csak arra jó, hogy az illető még hatásosabb fegyvereket szerezzen és átgondoltabb stratégiával védelmezzon saját hazugságát. Még kétségtelenebb ellentétbe kerül önmagával és a valósággal, és még jobban kiforgatja önmagát saját lényéből, és a tényleges adatoktól egyre távolabb kerül. A hazugság most már nem egyszeri és kivételes aktus, hanem rendszerezett életgyakorlat, sőt csiszolt és virtuóz technika. Az egyszeri hazugság sem képzelhető el szubsztancia-veszteség nélkül. Ez itt mos már az emberi jelenlét fokozatos eltűnése.

Hegel. Az ember elképed, hogy kit él ez önmaga helyett.

Bazileidész természetesen ókorilag naiv, amikor azt hiszi, hogy a pszeudológia nagyobb arányokban és rendszerezve csak akkor bontakozhat ki, ha az első hazugságnak kívülről mondanak ellent, és az embert így kényszerítik szisztematikus védelemre. Mi és ma már tudjuk, hogy külső ellenkezésre nincs szükség. Az ember, még mielőtt valaki más észrevehette volna, már tudja, hogy hazudik, és már elkezd magát védeni, és elkezd önmaga elől bujkálni, elméletekbe és tételekbe, és mentegetőzik. Ez a monomániás autovivisekció, amit az ember önmagával és önmagában folytat, kényszerművelet. Egyszeri és kivételes hazugságból így lesz magatartás és így lesz rendszer. Így lesz éthosz és szisztéma. Az ember lassan bekeríti önmagát, az elemi közlésről lemond, vagyis már csak a maszk beszél, az álláspont, a világnézet, a filozófia. Hangja is elveszti önmagát, és artikulációs bázisa hamisan cseng, amit az avatott fül azonnal felismer arról, hogy a természetesnél természetesebb, a közvetlennél közvetlenebb és a meggyőzőnél sokkalta meggyőzőbb. Aki ezen a téren még tapasztalatlan, annak különösen ajánlható, hogy vizsgálja meg a mondatok jelentés-horizontját. Észre fogja venni, hogy amint a hazug

hang fals és kong, ugyanakkor sima és behízelt, a mondatok horizontja meleg és bódító pasztell-színekben úszik, hízeleg és csábít, nem éppen mint a festmény, inkább mint a vasárnapi képes melléklet színes reprodukciója. Ha az ember hazudik, mindig kedvesebb, mint amilyen kedves az ember egyáltalán lehet. A hazugságban az ember szubsztanciában egyre kevesebb, az, amit mond, egyre inkább szurrogátum. Nem! Az ember nem szokta megvárni, amíg kívülről támadják. Lelkiismerete arra kényszeríti, hogy önmaga előtt védje meg magát. Állandó és rendszeres bizonyítási eljárásra van szüksége, hogy önmagát kibírja.

Az izgalmas kérdés, ami ezen a helyen felmerül, hogy vajon annak, amit Platón óta dialektikának neveznek, és ami az európai filozófia történeti vívmánya, vajon nem hasonlít-e veszedelmesen az embernek lelkiismeretével élet-halálra folytatott önvitájához, és vajon annak a logikai eljárásnak, amit később bizonyításnak neveztek el, eredetét nem itt kell-e keresni? A kérdés már csak azért is jogosult, mert amikor valaki valamit bizonyít, sohasem a kétségtelen tény győzi meg, hanem a logikai művelet fekteti kétvállra. A bizonyítást is, mint a dialektikát, a görögök találták ki, de nem Orpheusz, hanem a graeculusok, vagyis a jogászok, a politikai szónokok és a szofisták.

Világnézet annyit jelent, mint hazugságrendszer, vagyis nem néha, kivételesen, hanem hogy az ember átgondoltan és szisztematikusan, megfontolva, szívósan egy irányba magát dezinformálja, és pedig nem érdekből, hanem az életben elfoglalt fals helyzete következményeképpen. Amiről szó van, nem egyéb, mint komolytalansága annak az architektúrális teljesítménynek, amit Európában világnézetnek neveznek, s amely nem egyéb, mint a pszeudoegzisztens ember centrális élethazugságának erődítménye. Világnézet az emberre kötelező becsület eredménye, ha már hazudott, kitartson mellette, elemi tisztesség, hogy hazugságát minden támadás ellen megvédje.

Jarry a hazugságra való jogot a maga számára fenntartja. Erre szükség is van, hogy az ember az igazságra való igényét fokozza, és már csak azért is, hogy másnak megbocsáthasson és önmaga iránt még szigorúbb legyen. Kivételesen hazudni kell, hogy az ember általában tisztességes tudjon maradni.

A hazugságszisztéma magja nem mindig az egzisztencia leghazugabb pontja, de mindig az, ahol az ember saját korrupciójától a legjobban szenved.

A hazugság állandósulása. Mint életfunkció. Világ, mint hazugságorganizáció. Mint dezinformáció-rendszer. Mint praxis. Mintha valódi egzisztencia csak a világ feladása árán lenne lehetséges.

Az ember azt hiszi, megismerést folytat, holott csupán rossz lelkiismerete ellen védelmet és igazolást keres.

Morálisan lefokozza magát az úgynevezett életért. Klasszikus kifejezés: a létfenntartás által kompromittált.

Elhazudott élet. Pszeudoegzisztencia.

A hazugság a behódolásnak nem okvetlen következménye. Ha nyíltan bevallja, hogy hazudik, meg tudja magát menteni.

Életemért és javakért hazudok. De hogy egész életem ne legyen elhazudva, és annak értelme, amit teszek, ne maradjon előttem rejtve, inkább bevallom, már csak azért is, hogy világosan lássak, és tisztességes tudjak maradni.

Az ember ebben a helyzetben nem él önámításban, és rendszere tiszta marad.

Ilyen eset nincs.

A behódolással együtt jár, hogy az ember önmagát helyzete felől dezinformálja.

Direkt morál és pseudológia.

Elégtétel-elméletek. Bosszú, *ressentiment*.**Demokrácia. Szocializmus. Stb.**

Amikor a pszudológia oly mértékben túlorganizálódik, hogy értelmileg már nem bírálható, amikor még az is erősíti, ha kézzelfoghatóan nem igaz, mítosszá alakul.

Egyre fenyegetőbbé válik a kérdés, vajon igazság lesz-e abból, amit mindenki hazudik.

Mivel igazán élni és igazat mondani összefügg, hazugság és elhazudott élet sem választható el. Az elhazudott egzisztencia és a hazugság-szisztéma azonban a gondolkodás megszokott kategóriáival nem határozható meg. Morálisan se nem jó, se nem rossz, logikailag se nem igaz, se nem hamis. De nem határozható meg biológiai fogalmakkal sem. Az élet sajátos valami, a hazugságban is tenyészik és néha úgy látszik, még jobban. A hazugságtól megkínzott élet bujasága. A hazugságtól meghízottak.

Az embert mindig eszmény elé állították. A valóságban azonban az ember nem az eszményi követelés előtt áll, hanem léteiben vagy benne áll, vagy nem áll benne, és eszerint ténylegesen és valóságosan vagy teljes értékű létező lény, vagy nem az. Ez a szolid, - a biztos, - a valódi, — és ez a lényegtelen, - a jelentéktelen, - a szubsztanciátlan élet között levő különbség. Ez az egzisztencia és a pseudoegzisztencia között levő különbség.

nietzsche szerint, amit az ember másnak hazudik, elenyésző semmiség amellet, amit az ember önmagának hazudik. És ma, hála a pszichológiának, minden jel arra vall, ennek a hazudozásnak virágkorát éljük. A pszichológia az a diszciplína, mondjuk az az ellen-jóga, amely távolról sem azt célozza, legalább a gyakorlatban, ami látszólag létjogosultságát adja, vagyis távolról sem az emberismeret és az önkritika módszere, éppen ellenkezőleg, megtanítja az embert arra, miképpen hazudja tele magát önmaga felől hízelgő pozitívumokkal, és miképpen hazudja kifelé a minél kompromittáltabb tulajdonságokat. A pszichológia a szisztematikus önámítás diszciplínája. Mi történik az önámításban? Az, hogy az ember valódi lénye felől önmagát dezinformálja. A pszichológia hallatlan népszerűségét annak köszönheti, hogy készen szállítja nemcsak azokat a tipológiákat, amelyekkel az ember önmaga számára belső és titkos kiválóságokat koholhat korlátlan minőségben és méretekben, minél csenevészebb valaki, annál inkább. Ma az ember eszményét többé nem a regényekből veszi, hanem a pszichológiai hérosz, Freud és Jung, Adler és Rorschach és Szondy magasrendű típusai azok, amelyeket önmagába behazudik. De a pszichológia szállítja az öngazolásoknak, a rejtegetésnek és a színészi produkcióknak bonyolult játékát és a szövevényes önvédelem trükkjeit és a kifelé fordított megalázó gyanúsításoknak szofisztikus módszereit is. A pszichológia sikerét azzal aratta, hogy az önámítás technikáját elképzelhetetlen módon tökéletesítette. Nem epikus, hanem pszichológiai hősökkel állunk szemben, akik az introvertáltsággal és az analizáltsággal és magasrendűségekkel önmagukat keresztül-kasul hazudozták. Az ilyen emberről persze, mint Nietzsche mondja, csak orr-befogva ajánlatos beszélni, mert nemcsak támadhatatlan önelégültséggel játssza a tökéletesség szerepét önmagának, és ugyanilyen megalapozott szájalommal néz le mindenkit, akire szerepének negatívumait vetíti, hanem ez az ember nem is tévedhet többé, mert amit csinál, az tudomány. Ez az ember gyógyíthatatlan. Nem idióta. Pszudoegzisztens. Nem az a veszélyes, aki kottából hazudik, hanem aki már könyv nélkül tudja, és rögtönöz. Akiben a pszichológia már reflex. Ezek a pszichológiai virtuózok, akik az önámítás technikáját már végigcsinálták. Az önámítás technikája mindig az önkritika technikája előtt járt. De régebben, még a vallás és a filozófia korában elképzelhetetlen volt, ami ma: a tudomány korszakában hétköznapi, hogy az önámítás leleplezhetetlen marad. A hazugság persze ebben az esetben nem bűn és nem betegség és nem logikai hiba. A hazugság egzisztenciális tisztátalanság, és ez annyit jelent, hogy az ember elsősorban és mindennek előtt nem a másikat rontja meg, hanem önmagát.

A pszichológiával az ember úgy járt, mint az állam, amely észrevette, hogy vezérkarát az ellenség fizeti.

A pszichológia úgy keletkezett, hogy olyan hazugságoldó eljárást kerestek, amely a

pszeudoegzisztenciákban és a pseudológiaiakban az összes – akár tudatos, akár tudattalan – dezinformációt az emberből ki tudja választani, és ártalmatlanná tudja tenni. A pszichológia kritikai és önkritikai módszereiben akkor még hittek, és abban a hiszemben voltak, hogy az egzisztenciát és a gondolkodást ezzel a módszerrel hazugságmentesíteni tudják. A pszichológia eleinte tehát a dezinficiálás egy neme volt, a belső higiéné érdekében folytatott művelet, és az elemi tisztesség (Nietzsche: *intellektuelle Redlichkeit*) helyreállítása és az összes dezinformáció feloldása.

A fordulat akkor történt, amikor kiderült, ha a pszichológiát nem autentikus egzisztencia gyakorolja, tüstént ellenkezőjére fordul, és kritikai és önkritikai tevékenysége helyett homályosító és elrejtő eljárássá változik. A legutóbbi száz év alatt körül-belül ez volt az emberiség történetében a legsötétebb pont. Ha az átvilágító művelet mögött nem hiteles egzisztencia áll, a pszichológia maga egészen rövid idő alatt fedőtechnikává alakul át, és nem hazugságmentesít, hanem a hazugságnak annál fokozottabb védelme lesz. Ez vonatkozik a pszichoanalízisre, a mélypszichológiára, az individuálpszichológiára, az összes klinikai pszichológiákra és teszt-rendszerekre. Ahelyett, hogy az ember a dezinformáció leleplezésére alkalmassá vált volna, és ahelyett, hogy a realizációs folyamatot az emberben megindította volna, a pszichológia ugyanazzal a módszerrel az embert dezinformációjában megerősítette, korrupcióját igazolta, a pszedoszt még jobban elrejtette, azt körülépítette és elsáncolta, pszichológiailag igazolta. Némely pszichológiánál, különösen a pszichoanalízisnél, ez a folyamat rendkívül gyorsan bekövetkezett. Annyira, hogy a pszichoanalízis ma a legbiztosabb rejtőző eljárássá lett, és a leghatékonyabb fedőtechnika, a legbiztosabb hazugságvédelem, a legjobb dezinformáció, a leghatékonyabb pszeudoegzisztenciális megtévesztő eljárás. Ugyanilyen sorsra jutott az eredeti kierkegaard-i teória kivételével az egész modern egzisztencializmus, amely pedig eredetében megbízható hazugságoldó és realizáló módszernek ígérkezett. Ma az egzisztencializmus is fedőtechnikává alakult át, amellyel a pszeudoegzisztenciát nem világítják többé át, hanem amelybe az ember elrejtőzik és abban élethamisításait megvédi. Az egzisztencializmus ebben a pillanatban stratégiaileg a legkedvezőbb helyzet abból a szempontból, hogy az ember élethazugságait meg tudja védelmezni.

Körülbelül ezek azok a feltételek, amelyek között Európában sikerült megközelíteni az abszolút hazugságot, vagyis, amikor felmerül a kérdés, hogy lehet-e igazat hazudni? A hazugságtechnikává át alakult leleplező technikának ugyanis igaza van, de úgy ahogy annak van igaza, aki hazudik. Ez az önámítás olyan magas és komplex fokozata, amelyről minden kísérlet, amely ezt le akarja leleplezni, visszapattan.

Olyan ember persze, aki az önámítás tevékenységét minden finom rezdületében nyomon tudná követni, nincs, hiszen ami az önámításra jellemző, az nem a durva és feltűnő nagy mozdulat, hanem éppen az alig látható, az árnyalat, a milliméterekben való mozgás, ahogyan a féreg mozog. Ez azonban nem is fontos. Amire szükség van, és ami biztosíték, hogy az ember magát az értelmi tisztesség (*intellektuelle Redlichkeit*) lehetőleg állandó hőmérsékleten tartsa, és ez úgyszólván a legtöbb, amit e pillanatban a behódolt rossz lelkiismeretétől és a lázadó direkt moráljától megcsömörlött ember elérhet.

A modern életrend egyetlen kérdése: miképpen tud az ember megszabadulni azoktól a hazugságoktól, amelyekkel magát körülépítette, amelyeket magában megszilárdított, egyénileg, társadalmilag, zenéjében, költészetében, gondolkodásában, értékelésében, látásában.

Az elhazudott élet és a belőle kinövő pseudológiaiak.

Az abszolút fals rendszer, amelynek egyetlen igaz pontja sincs. Amely önmagában ellentmondásmentes és támadhatatlan. Az abszolút fals élet igazolása és mentségrendszere.

Az egyetlen hazugság.

CSONTVÁRY NAGY CÉDRUSA

There's a tree of many one, mondja wordsworth: fa áll itt, a sok közül egy. Olyan, mint a többi, de megismételhetetlenül és individualitásának dicsőségében egyetlen. Ami a régieknek a legfontosabb volt, az abszolút szellem, amely mindig és mindenütt volt és lesz és azonos, ami ma a legfontosabb, a személyiség, aki soha nem volt, és nem is lesz több, csak ez az egyetlen van, csak most itt, sehol másutt és ebben a pillanatban és mindentől különbözik. Csontváry meg akarta festeni ezt a meg nem ismételt és minden mástól különböző individualitást teljes dicsőségében, és nem önarcképet festett, hanem magányos cédrust a Libanon csúcsán. Mint, ahogy Van Gogh sem önarcképet festett, hanem szalmaszéket. Az arckép csak konfesszió lett volna, csak regény. Ez itt vízió. Látomás, amely a személyiség egyetlenségének apoteózisa az emberfölöttiben.

Az abszolút szellem mindig készen volt és készen van és teljes, és az ember készen kapja, és ez benne a nagy. A személyiséget az embernek magának kell megcsinálnia, mert az sehol azelőtt nem volt, és azt nem kapja sehol, és ez benne a nagy. De ez így nem is jó. Mert, amit készen kapok és ami végleges, az nagysággal nem mérhető. A nagyság annak a mértéke, amit nekem kell megcsinálnom. az abszolút szellem van. A személyiség nagy.

A létezés mértéke az archaikus korban az abszolút szellem volt, ma a személyiség. A személy az abszolút szellemhez képest excentrikus és egzotikus, efemer és momentán, álom és káprázat. Mégis a személyiség nagy, és nem azért, mert az abszolút szellemre utal, hanem mert az eredetre. Nem rendszer, hanem kép. Nem architektúra, hanem hang. Nem a teremtésre hivatkozik, hanem a teremtőre. Az európai nem az abszolút szellem, hanem a nagy személyiség jegyében áll.

A kettő közül melyik a több, azért állapítható meg nehezen, mert ha ismerünk is olyan abszolút szellemet, amely a személyiség jegyében, és olyan személyt, aki az abszolút szellem jegyében áll, és ha értjük is, nem tudjuk követni. Úgy látszik, mindig kevésbé. Egyre személyesebbek és egyre egyetlenebbek leszünk, és találkozásaink egyre inkább az egyetlen és személyes körben történnek meg, ott, ahol mindenki különbözik, nem pedig ott, ahol mindenki azonos. Az ember nem áltál válik emberré, hogy van egyetlen azonosság, hanem, hogy nincs belőle kettő.

Az abszolút szellem személyfölötti. Amit mond, kinyilatkoztatás. Amiről felismerem, hogy mozdulatlan és megmozdíthatatlan. Nem csinál semmit,, hanem van. Itt vannak a hierarchia felső fokán álló kerubok és szeráfok, mint az egyiptomi szobrok, mint a Buddhák, mint a bizánci mozaikok, mint az ikonok. Ez a mozdulatlanság ritkán valósítható meg. Tudjuk, hogy tudatunk nyugalma csak évtizedek gyakorlatával és hallatlan erőfeszítéssel érhető el. A kínai tao és a hindu jóga tanít meg arra, hogy ezt a biológiai mechanizmust miképpen lehet meglassítani, és néha, legfeljebb napokra, megállítani. De aki nem tanulta, már csak tehetetlenségénél fogva is, folytonosan, még alvás közben is mozog, mert álmodik. Nem tud megállni. Ahol az ember megáll, már nem élet, hanem lét. A mozdulatlanságot itt nem tudjuk realizálni. Valamilyen, inkább negatív sejtelmünk van arról, ami történetlen és időtlen, ami túl van korszakon és örök jelen, ami bizonyosság és abszolútum és tudás. Mi magunk fejük búbjáig az időben vagyunk, a viszonylagosságban és a pillanatban, cselekszünk és mozgunk, nem tudunk, csupán csak ismerünk, nem érünk el, csak kutatunk. Az abszolút szellem formálja azt a létet, amelynek mi csupán függvényei vagyunk. Formálja, anélkül, hogy megmozdulna, mi pedig azok vagyunk, akiket formálnak, és változunk.

Az abszolút szellem nem aktív. Az abszolút szellem lát. És ezt a látást sugározza. A héber hagyomány azt a világot, amely mindent lát és ezt a látást sugározza *olam ha-aziluth*-nak nevezi. Ez az emanációk világa. A szellem, minél közelebb van ahhoz, hogy mozdulatlan legyen és lásson és a mindenlátást sugározza, annál közelebb van az abszolútumhoz. Ami örök és tudás és bizonyosság.

Íme a cédrus. Itt áll mozdulatlanul, mint a kerub az *olam ha-aziluth*-ban, és mindent lát és sugárzik. Olyan, mint a tao, és a jóga végső célja, már nem hullámzik, hanem kisimul, és nincs rajta egyetlen rezdület, sem fodor. Már nem álmodik. Ez nem az élet, hanem a lét. Mint az egyiptomi szobrok és a bizánci mozaik. Itt áll, mint az arkangyal, aki nem csinál semmit, hanem van. nietzsche írja, a legtöbb, ha azt mondom: akarom. Ami még ennél is

több, ha azt mondom: vagyok. Jahve így szól: *eheje aser eheje* – voltam, aki voltam, leszek, aki leszek, vagyok, aki vagyok.

A személyiség is abszolutizálja magát, de azzal, hogy önmagát mindenről és mindenkitől leválasztja. *Absolutized by isolation*, mint Huxley írja. A személy cselekszik és mozog és dolgozik és realizál. Mindegy, hogy miképpen. Végeredményben csak egyet csinál, saját szakrális egyéniségét valósítja meg. A tökéletes személy az, aki senkihez sem hasonlít semmiben. Az abszolút szellem analógiákban gondolkozik, mert számára minden összefügg, és nincsen semmi, ami ne felelne meg valami másnak. A személyiség különbözőségeiben gondolkozik és mindig azt választja, amit csak ő választhat, senki más.

Ami az abszolút szellemnek az analógia, az a személynek a *dharma*. A dharma az ember személyes sorsában a megszentelt megismételhetetlenség törvénye. A hinduk azt mondják, hogy a nyomorék koldus, ha élettörvényét teljesíti, több, mint bármely bölcs, hatalmas és gazdag király, aki azt nem teljesíti. A személy, megdicsőült individualitásában a sok közül egy. Kiszámíthatatlan útjaiban és az örök időben és a pillanatban, saját helyén, itt, a térben és a világban, most, a népben és a vallásban és a nyelvben, és a hűségben a földhöz és végzetéhez.

Íme a cédrus. Fa áll itt, a sok közül egy. Nincs belőle kettő. Elszigetelt egyetlenségében abszolutizálta magát. Senkihez és semmihez nem hasonlít. Saját ideje van, saját helye, itt áll, beágyazva a világba, népébe és vallásába, hűségben földjéhez és végzetéhez, szakrális egyszerűségében. Nem tudja, hogy mi az abszolút szellem és mi a kinyilatkoztatás, mi a nyugalom és mi az elcsendesedett tó víztükre, amin nincs egyetlen habfodor. Amit lát, nem az egész egyszerre, csupán egyetlen perspektíva, s az sem tiszta. Egyetlen pillanatig sem áll meg, folyton dolgozik önmaga megvalósításán, semmiben sem bizonyos, folyton inog és tévelyeg és káprázik és téved és csalódik, de úgy, ahogy senki más, csak ő.

Van Gogh szalmaszéke is az egyetlen az abszolútumban, és az abszolútum az egyetlenben. De a szalmaszék a cédrusnál humánusabb és szociálisabb és megszólíthatóbb. A cédrushoz hiába beszélek, mint ahogy a kerubhoz hiába. Hallja, de nem mozdul. A szalmaszék akar, a cédrus van. A szalmaszék álmodik és szenved, a cédrus lát. A szalmaszék az életben áll, a cédrus a létben. A szalmaszék megrendít, szeretnék hozzámenni és segíteni rajta, legalább megérinteni, vagy megvigasztalni, vagy megfogni a kezét. A cédrus megközelíthetetlen magasságban mered fölöttem, félelmetes nyugalomban, mintha Isten és a világ leszakadt volna róla, és egyedül állna a Libanon csúcsán.

ELMÉLET ÉS TEÓRIA

Az elmélet és a teória között az a különbség, ami a kérdés és a probléma, vagy ami az ötlet és a gondolat között. Ötlete van az újságírónak, gondolata a költőnek. Kérdése van a politikusnak, vagy a bankárnak, problémája van annak, aki egzisztenciális nehézségek közé jutott. A különbség az elmélet és a teória között nem az, hogy az elmélet provizórium, a teória pedig visszavonhatatlan. Az elmélet ugyan nem kötelez. Ha valamely okból nem felel meg, másikat csinál, amelyik éppen olyan jó, vagy rossz. A teória elől nem lehet kitérni. A teóriának következménye van, és pedig mindeneke előtt az, hogy azt realizálni kell, egyébként nem teória. Aki elméletét nem követi, semmit sem jelent, aki teóriáját nem követi, az hűtlen és hazudik. Az elmélet többnyire rögtönzés, a teória legfontosabb ismertetőjele, hogy univerzális, vagyis morálisan és egzisztenciálisan aktív. Az elmélet létjogosultsága, hogy nem gyakorlat és sohasem gyakorlat, ezért idealizmus, vagy materializmus, vagy valamely európai filozófia mind elmélet. Az elmélet csakis azért elmélet, mert nem gyakorlat, és nem is lehet az és nem is valósítható meg, elvontan áll megvalósíthatatlanul és megvalósíthatatlanul, inkább, mint mánia és téveszme, hamis és irreális feltevés, amely önmagáról ezt nem tudja. Az elmélet, amely a dolgokat úgy szemre arányosan és tetszetősen, anélkül, hogy rendezné, sorbaállítja. Világnézetnek is nevezik. A világnézet sablon. A teória életrendet teremt, s ezért ha nem realizálódik, semmi értelme. Az elmélet épít, vagy legalábbis építeni akar; a teória alapít, és alapítani több, mint építeni. Az elméleti ember inkább megismer, a teoretikus inkább lát. Az elmélet nem úgy depravált teória, mint ahogy az ötlet depravált eszme és a világnézet depravált vallás. Az elméletek egyes része az elméletek elsőbbségét, más része a gyakorlat elsőbbségét

hirdeti. A teóriában az elmélet és a gyakorlat nincs külön. A teória azon a tényen nyugszik, hogy nincs olyan megállapítás, amelynek ne lenne egzisztenciális súlya és morális konzekvenciája. Az elméletnek nincs mértéke, ezért azt, ami absztrakt, vagy konkrét, nem tudja összetartani. Az elmélet helye inkább a tudomány és a filozófia, a teória helye inkább a művészet és a vallás. Aki teóriát épít, annak egész életét meg kell változtatnia.

A modern ember provizóriumok között él. Ötlet és kérdés és elmélet. Körülbelül három elmélete van: a darwinizmus, a freudizmus és a marxizmus. A darwinizmus alapja, mint ahogy azt Bertrand Russell megmagyarázta, egyszerű tévedés. Darwin a tizennyolcadik század angol közgazdaságtudomány-íróinak alapgondolatát vetítette a biológiai folyamatba, amely szerint a természet a legrövidebb úton és a legegyszerűbb eszközökkel a legnagyobb hasznot keresi. Tudjuk, hogy ez a felfogás, amely szerint a természet háztartása közgazdasági alapelveken nyugszik, téves. A természet logikája egyáltalában nem ökonomikus, ellenkezőleg, tékozló, s ezért nem a legnagyobb hasznot keresi, hanem szüntelen bőséget nyújt (bataille).

Freud és Marx elmélete nem azért kínos, mert megbotránkoztat, hanem mert az a gyanú merül fel, hogy nem is akar mást, mint megbotránkoztatni. Tételeik között ott rejtőzik az a homályos szándék, hogy nem az igazságot keresik, hanem az embert valamin rajta akarják kapni. Valószínű, hogy a freudizmus és a marxizmus azért készült, hogy a polgárságot bornírt kényelmében inzultálja. Ha az igazság, bármilyen módon is, de megnyilatkozna, az ember annak kellemetlen voltát elviselné, sőt az elméletet bizonyos tekintetben megkönnyebbülten el is fogadná. De Freud módszere a pszichopátát nem gyógyítja meg, hanem a belső nehézségek iránt érzéketlen idiotát konstruál, amely sokkal kevésbé normális, mint amilyen a beteg volt. Marx társadalmi elmélete a szociális zavarokat nem rendezi, hanem olyan közösséget kíván teremteni, amely a természetes bonyodalmakról tudomást sem szerez. Az ember az igazságtól nem kívánja, hogy hízelgő legyen, de kizártnak kell tartani, hogy az semmi egyéb ne legyen, mint sértő. Éppen ezért, hogy az ilyen elméletnek általános hatása legyen, megfelelő emberre van szükség. Ha valamely elmélet ma ilyen általános hatást kíván tenni, ennek el nem engedhető feltétele, hogy legalább megközelítse azt a színvonalat, amelyet a napilapok karácsonyi mellékletei szoktak képviselni.

HUMANIZMUS

Az egyre fejlettebb emberiességnek az államélet minden területén való alkalmazása érdekében a siralomház-autóbuszok építését, és azoknak intézményszerű használatát elrendeljük; a hatóságokat, illetve a készítő utasítjuk, hogy a járművet a legrövidebb határidőn belül készíttesse el és vegye használatba. Az autóbuszok a szokásos méretekben építendőek meg. Az autóbusznak egy helyisége legyen, amelyhez hátul alkalmas nagyságú zárt mosdófülke és W.C. csatlakozzék, elöl pedig kisebb teakonyha, amelyben könnyebb étel, kávé, tea stb. elkészíthető legyen. Az autóbusz és a konyha földgázzal legyen fűthető. Az autóbusznak lakályosnak kell lennie, szőnyegekkel, függönyökkel és kifogástalan világítóberendezéssel kell rendelkeznie. A halálraítélteknek jogukban áll kivégzésük előtti éjszakát ebben az autóbuszban tölteni, és az elítélteket, hogy életük utolsó perceit is humánus körülmények között töltsék, ebben az autóbuszban kell a kivégzés helyére szállítani. Az elítéltnak megérkezésekor étlapot kell átnyújtani, hogy változatos ételek és italok közül szabadon és tetszés szerint vacsorát rendelhessen. A vacsorát a legelőkelőbb vendéglőből kell elhozatni. A helyszínen levő teakonyha csak mint segédüzem működik. Az autóbuszban legyen bárszekrény, különböző — a legmagasabb ízlésnek megfelelő — rövid italokkal, szendvicsekkel, cukrászsüteményekkel és desszertekkel, amelyekből az elítélt tetszése szerint és korlátlanul fogyaszthat. Az autóbuszban legyen rádió, lemezjátszó, televízió és mozivászon, amely eszközöket az elítélt szintén tetszés szerint használhat. Álljon rendelkezésre a legfrissebb képeslap és vicclap, a lemezjátszó részére legyen fölösen tánczene-lemez. A már említett berendezési tárgyakon kívül az autóbuszban legyen étkező és dohányzóasztal, párnázott székekkel és fotelekkel, mindez ízléses kivitelben. Gondoskodni kell arról, hogy a levegőt a kocsiban illatosítsák. Az asztalokon finom iparművész-vázákban legyen friss vágott virág. Az autóbuszban legyen széles, elsőrendű rugózáttal elkészített pamlag, amelyet spanyolfallal el lehet keríteni. Az elítéltnak jogában áll éjszakára a neki átnyújtott fényképalbum alapján azt a hölgyet kiválasztani, aki igényeinek megfelel, és az éjszakát a hölgygel tölteni. Az

állam az elítélt utolsó óráit minden tekintetben kellemessé óhajtja tenni és az elítélttel az élet valódi örömeit még egyszer meg kívánja ízleltetni. A hölgy javadalmazása egyszeri alkalomra 100 (egyszáz) forintot tehet ki. Az elítéltet az autóbuszban frakkos pincér szolgálja ki, a bárban, a kávé-gépnél csinos fiatal pincérnő teljesítsen szolgálatot. A kiszolgáló személyzet az elítélt kívánságára a helyiséget hagyja el, és az elítéltet sem a hölgygel való intim együttlétében, sem pihenésében ne háborgassa. A halálraítéltet az autóbuszban sem családjának tagjai, sem barátai, sem papi személyek nem látogathatják.

Az autóbusz egyszeri használta 560 (ötszázhatvan) Ft. Erről az összegről a fogyasztott ételek és italok árával és a hölgynek adott tiszteletdíjjal együtt a hatóság számlát köteles kiállítani, és azt az elítélt családjának a kivégzés után nyolc napon belül benyújtani. A számla összege közadóként kezelendő.

NÉMETSÉG

Valéry a század elején a modern európai civilizáció sokszerűségében csupán egyetlen egyöntetűséget vél felismerni. Bizonyos angolságról beszél, anélkül, hogy megmondaná, ez alatt mit ért. Lehet azt, hogy ruházatunk szabása angol; lehet azt, hogy gondolkozásunk oly kommersz; talán azt, hogy korrekt magatartásnak azt a sajátságos gentleman-egykedvűséget tartjuk, amely fejét még akkor sem veszíti el, ha a szél az ember kalapját elfújja. Persze Valéry megállapítása már akkor időszerűtlennek látszott, mert Európában a németség túlsúlya ötven évvel ezelőtt nyomasztó volt.

Ha ilyen kérdés, mint angolság, németség, felmerül, rendesen a nacionalizmus fogalmára szoktak utalni. A nacionalizmus általában azt jelenti, hogy a nemzeti vonás megerősödik, és az embercsoport a normális humánumtól eltér. Nemzet, vagy nép a torzultságnak valamely állandósult és tömegesen jelentkező alakja, s erre, akik eltorzultak, különösen büszkék szoktak lenni. Nemzethez tartozni annyit jelent, mint azonos módon deformáltnak lenni, ezt a deformáltságot dicsőíteni, a többit pedig megvetni. Ha a normálistól való eltérés kollektív arányokat ölt és stabilizálódik, minden esetben olyasvalami keletkezik, mint vallás, vagy faj, vagy nép, vagy nemzet, vagy osztály, belülről dicsőség, kívülről méreg, bosszúság és komikum. Nemzeti, faji, osztályöntudat szatíratéma.

Ezúttal azonban a tömegesen együtt élő emberek közös eltorzulásának olyan fajtájáról van szó, amely a nemzet, vagy a faj kollektív kategóriájának segítségével maradéktalanul nem érthető. A németség mindig egy kicsit zavaros, végső gondolataiban megalapozatlan, nem végiggondolt volt, amely igaz, hogy állandóan kereste önmagát, de nem találta még a szüntelen keresésben sem. Ez a talajtalan és bizonytalan labilitás önmagát túlvéglegességgel fedezte. A németség, mondják, a rendről ismerhető fel, nem valódi rend, inkább csak pedantéria. Mert a pedantéria túrend, alapja nem az értelem, hanem a rögeszme.

A normális és univerzális humánumhoz képest minden nemzetség deformált. Ha ez a deformált lét kibontakozik és megerősödik, a normalitást el is nyomhatja, sőt a normalitással és az univerzális humánummal szembe is kerülhet, ezenfelül ebben a deformált létben minden más nemzetiséggel szemben különösen agresszív és türelmetlen lehet, mint ahogy ténylegesen az is. A német rendszerezésben mindenesetre sajátságos szerkezetű elmezavar nyilatkozik meg. Az elmezavarnak két fokozata van: az egyik a kutatás monomániája, a másik az eredmény támadó érvényesítése. Az univerzális voltát elvesztett lét a normálisnál mindenesetre üresebb és szegényesebb; minden nemzetiség, osztály, faj, történeti epizód, képtelenség arra, hogy tisztán és az egészet élje, homály, amely komolytalan preokkupációkban nyilatkozik meg s végül is a nonsens különös alakja. A középkori Egyház univerzális világának felbomlása után, amióta emberiség-egység nincs, Európa története a nemzetiségek jegyében áll, ezt a leckét számtalan példából alkalmunk volt megtanulni. Kétségtelen, hogy az újkor elején a német reformáció ilyen nemzetiségi mozgalom volt, amelynek legfontosabb vívmánya a nemzetek fölötti egyetemes nyelv eltörlése, és annak a népi nyelvekkel való helyettesítése. Ezzel a népek között levő univerzális kommunikáció lehetősége megszűnt. Nemcsak azért, mert a nemzeti nyelveket más országokban élő emberek nem értették, hanem főként azért, mert egyetemes fogalmak a nemzeti nyelveken nem voltak kifejezhetők. A latin szerepe főként nem az volt, hogy a népeket gyakorlatilag összekapcsolta, hanem, hogy a népi nyelveken

kimondhatatlan univerzális fogalmak jegyében kapcsolta össze. A latin nyelv a középkorban az egyetemes emberi kommunikáció feladatát teljesítette.

Azt tudjuk, hogy a reformáció nem az Egyház, hanem a korrump klérus ellen irányult, de azt is tudjuk, hogy a támadás az Egyházat érte és ha Európa történetében volt tragikus mozzanat, ez az volt, hogy a támadás következtében az emberiség egyetemes Egyházának ereje csaknem teljesen elveszett, a klérus hatalma pedig csaknem érintetlenül megmaradt. Nacionalizmusok csak olyan világban keletkeztek, amelyben a népeket az univerzalitás felsőbb egysége nem kötötte össze. Ebben a helyzetben a németiség, mint a többi nemzetiség, magasabb kontroll nélkül nemzeti jellegét korlátlanul kibonthatta. A többi népek nemzeti sajátosságainak kibontakozása idegen nemzetekre nem volt különösebben káros. Az a valami, amit német rendszerezésnek hívnak, már a tizenharmadik század közepétől egyre békítőbb alakot öltött (Nagy Frigyes), Hegel óta a veszély fenyegető lett, a német szcientifizmus kialakulásával pedig ez az organizáció, amely az emberi létezés egészére kiterjedt, az egész földet leigázta. Ebben a percben nincs nép, amely életrendjét ne a német nemzetiség sajátos szerkezetű elmezavarából keletkezett rendszeresség alapján alakítaná meg. Mint ismeretes, ezt a rendszerességet tudománynak (szcientifizmus) nevezték el. Ennek az organizációnak elméletei sok milliós autonóm népek életét természetes rendjéből kivetette. Példa erre a marxista elmélet hatása az oroszokra. De megváltoztatta a földművelést és az ipart, a hadsereget és a közigazgatást, a diplomáciát és a művészetet, a társadalom szerkezetét és az individuális életrendet azzal, hogy mindezt sajátos szcientifikus bázisra helyezte. Olyan fogalmakat konstruált, mint idealizmus és materializmus és pozitívizmus és Übermensch és világnézet és fejlődés és fajiság és osztályharc, egy desperát dialektika segítségével, amely fogalmakon, ha egyébről nem is, azok következményein (vérfürdő és bohózat) közepes józanság azonnal észreveszi, hogy azokat nem a megismerő értelem alkotta, hanem azok egy monomániás (pedáns és arrogáns) rendszerezés bornírt rögeszméi.

Ma, a huszadik század második felében olyan — a világtörténetben példátlanul álló kényes és nehéz — helyzet keletkezett, amelynek megoldására nemhogy semmi lehetőség, de amelyre vonatkozólag a jelek szerint még a kérdést sem vagyunk képesek világosan feltenni. Az első észrevétel, amit meg kell tenni, hogy bizonytalanságban vagyunk, vajon a tudománynak a megismerő emberi személytől független úgynevezett objektív világa ténylegesen meglévő valóság, vagy pedig merő fikció. Az észrevételt meg kell tenni, mert ha e világ csupán indifferens lenne, mint ahogy a józan ész alapján mindenki várná, minden mozzanatában antihumánus természete az emberrel szemben nem lenne támadó. Ez pedig kétségtelennek látszik. A tudomány világa mintha nem csupán személytelen és egzisztenciátlan, és az emberi értékekkel szemben közömbös lenne; minden jel arra vall, hogy ennek a világnak az ember ellen határozott éle van, mintha abban a humánus iránt valamely titkolható gyűlölet, csaknem bosszú forrta, és amelynek tevékenysége az emberi élet megkínzása és megrontása lenne. A tudomány megállapításainak észrevehetően szándékos megsebző jellege van, mintha a tudomány az ember iránt különös *ressentiment*-t táplálna. Ezért a tudomány világa nem nevezhető egyszerűen szükségszerűségnek, nem egzisztenciátlan, hanem antiegzisztens; nem indifferens, hanem életellenséges; nem ahumánus, hanem antihumánus; nem objektív, hanem kegyetlen, és az emberi értékek iránt észrevehető animozitást táplál. Mindez persze igazolható. De hogy mindabban, ami a legutóbbi félszázadban történt, a tudománynak, mint legfőbb aktív tényezőnek és iniciátornak, keze benne van, és mindaz, ami történt, a tudomány jegyében történt, az közismert. Tudomány a legmagasabb értékjelző. Tudomány a legjobb üzlet. A tudós az abszolút tekintély. Tudomány nélkül nincs sem fasizmus, sem nemzeti szocializmus, sem fajelmélet, sem kommunizmus, nincs gázháború és baktériumháború, nincs légi háború és gépesített háború; tudomány nélkül nincs őserdők kiirtása, tengerek kirablása, állatok halomra gyilkolása, tudomány nélkül nincs sem Cseka, sem Gestapo, sem Auschwitz, sem gyurma; nincs Katin, Hiroshima, Korea, Magyarország, Tibet. S ami különös, hogy mintha mindez nem a tudomány akaratlan következménye lenne, hanem mintha ezekben a hajmeresztő tényekben a tudomány életgyűlölete lényegében nyilatkozott volna meg. A huszadik század második felében az ember szüntelen rettegésben él, nemcsak azért, mert a tudomány hatalma a földet bármely pillanatban elpusztíthatja, hanem még inkább, mert ez a hatalom még abban az esetben is, ha a puszta életet meghagyja, az embert normális életrendjétől megfosztja és életét olyan egyre értéktelenebbé váló vegetatív létté fokozza le, melynek semminemű jelentősége,

súlya, szépsége, igazsága, komolysága, világossága többé nincs.

E pillanatban béke és háború között különbség már nincs, mert az emberi lét mind a két esetben tökéletesen elkallódott, tulajdonképpen mindegy, hogy van, vagy nincs. Végeredményben úgy látszik, a tudomány által teremtett világ nem jóhiszemű; a tudomány célja nem megismerés, hanem hatalmi aktus, és ez nem egyes (természettudományi, vagy technikai) diszciplínák tulajdonsága, hanem ez a vonás a tudományt, mint tudományt minden alakjában principiálisan jellemzi.

Természetesen vannak jelek, amelyek szerint a tudomány ezt a világot nem teremti, hanem azt, ami van, feltárja, vagyis ez a világ tényleg van, tényleg olyan, amilyennek a tudomány leírja. Ennek már csak azért is így kell lennie, mert az ember valami rajta kívül levőbe állandóan beleütközik és ez a külső valami összefüggő valóságnak látszik. Viszont az is kétségtelen, hogy az ember, igen komolyan veendő gondolkozók véleménye szerint viszonyban nem a dolgokkal, hanem a dolgokról alkotott saját fogalmaival áll. Könnyen lehet tehát, hogy amibe az ember beleütközik, az ember fogalomvilága, sajátságos megkövült alakzatban. Mindez persze szintén igazolhatatlan. Pillanatnyilag képességeink nem látszanak elégségeseknek ahhoz, hogy meg tudjuk állapítani, a tudomány úgynevezett objektív világa tényleges valóság, vagy olyan fogalmi konstrukció, amelyen nincsen rés, és így ez az összefüggő realitás benyomását kelti. A gyanú mindenestre fennáll, hogy a tudomány ereje nem igazságában, hanem organizáltságában van. Ereje nem abban van, hogy fogalmaival a tényleges világ valóságát ismeri meg, hanem hogy ezek a fogalmak az átlagos emberi értelem számára megkerülhetetlenül zárt és szigorú rendszerben épültek ki. A tudomány ezek szerint nem a valóság megismeréséből indult ki, hanem olyan fogalmi organizációt igyekezett teremteni, amely nem a megismerésre, hanem egyéb célra készült, s amelynek áttörése ebben a percben lehetetlennek látszik. A fogalmak és az összefüggések megszilárdultak, és a szükségszerűséghez igen hasonló építménnyé alakultak. Az építmény konstrukciójában mindenestre van valami, ami aggodalmat kelt. A tudományt abszolút tudásnak vallják. Az pedig, ha valamely gondolatot abszolutizálnak, mindig gyanús. Tudjuk, hogy a történet folyamán számos fogalmi organizáció végleges tudásnak gondolta önmagát, de minden esetben elkövetkezett a pillanat, amikor kiderült, hogy az valamit titkol. A legutóbbi ilyen organizáció a középkori klerikalizmus volt, abban az időben gnájszból épített babiloni torony, félelmetes arányaival, és kétségbevonhatatlan bizonyosságában. Lehet, igazuk van azoknak, akik azt gondolják, hogy a klerikális dogmatika a középkori papság világhatalmi rendszerének bázisa volt; a dogmatika nem az igazság, hanem a tökéletes organizáció jegyében állt. Abban a percben, amikor ez az organizáció megbomlott, és az a tény, hogy igazsága nincs, kiderült, az egész rendszer önmagától szétesett. De lehet, hogy igazuk van azoknak, akik a tudományt a középkori dogmatika mintájára felépített, de tökéletesített rendszernek, az antiklerikális és a reformációs mozgalmakból kinőtt, történeti hatását veszített papi világhatalom után egy újabb világhatalmi organizáció bázisának tartják. Ilyen módon a tudományban levő titkolható antihumánus és bosszú, és mindennemű emberi iránt tanúsított böszült animozitás magyarázatot nyerne, mert a tudomány tulajdonképpen ellenkereszténység. De érthetővé válna az is, hogy a klerikális világhatalom hazugságban, erőszakban és kizsákmányolásban oly gazdag történetét a szcientifikus organizáció rémtettei messze túlhaladták, ezen felül a történetben a tudomány valami újat hozott. Mint camus írja, a középkorban a cudar galádság bárhol, bárki követte el, király, bíboros, pápa, miniszter, sohasem volt más, mint individuális önkény és kivétel, amely egy intakt és humánusan tiszta világ rendjét sértette, de nem gyengítette; az újkori világhatalmi organizációban az igazságtalanság nem kivétel többé, hanem legitim aktus, amelyet a tudomány alátámaszt, és ez nem rejtőzik el többé, hanem szcientifikusan igazoltan, bűncselekményét egy diadalittas tudás birtokában ragyogva követi el.

Mert egy percre sem szabad elfelejteni, hogy a modern hatalmi szervezetek, mint az iparvállalatok, pénzintézetek, diplomáciák, rendőrségek, kémszervezetek, állami közigazgatások, hadseregek, pártok, nem közvetlenül a társadalomból nőnek ki, hanem kivétel nélkül a társadalom ellen, valamely fensőbb rendszer mintájára. A középkori dogmatika és az újkori szcientifizmus ilyen magasabb fokon létező organizáció, amely az emberi életrendet végső mozzanatáig áthatja, és a maga képére formálja. A tudományt nem a társadalom vetíti ki magából, hanem a társadalom a tudomány organizációja szerint épül ki. Először mindig a konstrukció van, aztán a mű. A szcientifizmus organizációjának

tökéletessége a középkori klerikalizmusét messze meghaladja. A középkorban voltak rések, amelyeken a tiltakozás az igazságtalanság hatalma ellen nemcsak áttörhetett, hanem állandóan átszivárgott, és a világosság megnyilatkozhatott. A tudomány organizációjára épült társadalmakban ilyen rések nincsenek, és amennyiben vannak, ezek egyre szűkülnek. A tudomány magasabb rendű szervezettségénél fogva itt az organizációval meg nem egyező gondolat semmiképpen sem nyilatkozhat meg. Az épület falazata sűrűsödik, a közösségi és az egyéni létezés szcientifizálódik, a statisztikában, az ökonómiában, az orvostudományban, a pszichológiában, a szociológiában, a biológiában, a kémiában maradéktalanul felszívódni készül, és olyan áthatolhatatlan szervezettség keletkezik, amely az ember életrendjét valójából ontológiai pontokig ki tudja forgatni.

A huszadik század második felében kétségtelenül a legnagyobb kérdés a tudománynak, mint léthazugságnak átvilágítása. A világot, amelyben e történeti percben élünk, a tudomány teremtette, szervezi és tartja fenn, iskoláival, nevelésével, iparával, államaival, kutatásával, hivatalaival, hadseregével, gyáraival, bankjaival, kórházaival, művészetével, sajtójával, kecsegtet hallatlan jövővel és haladással, mialatt az emberiség ma, itt a földön feldúltan és megalázva, lezüllötten és elaljasodva és beszennyezve, népeiben és osztályaiban és nemzetiségeiben egymásra uszítva, bőszerűen fegyverkezve, gyűlöletben, és már nem is leplezett bosszúvágyban, kolosszális találmányok segítségével eddig elképzelhetetlen mélységű örvényben készül elmerülni. A középkorban a klerikalizmus az embert becsapta; rendet ígért, és amit nyújtott, hazugság volt, erőszak és kizsákmányolás. A tudomány, mint fényt hozó jelentkezett, de kiderült, hogy a sötétség, amit hozott, az előbbinél nagyobb.

A tudomány léthazugsága három tételen nyugszik:

1. hirdeti, hogy ereje igazságában van, holott ez az erő nem az igazságé, hanem egy magasrendű organizáltságé;
2. hirdeti, hogy objektív, vagyis megismerését a tárgyi hűség jellemzi, holott személytelenül indifferens, egzisztenciátlan és antihumánus;
3. hirdeti, hogy részrehajlatlan értelemmel az igazságot keresi, holott fiktív konstrukciókkal világhatalmi rendszereknek nyújt bázist.

E tételek realitástartalma persze igen törékeny. De ha e mondatokat evidens igazság jellemezné is, jelentőségük akkor sem lenne. Egy rendszerben nem a kijelentések tényleges igazságtartalma a döntő, hanem, hogy a kijelentés az organizációban miképpen építhető be, vagyis, hogy az organizációt tökéletesebbé teszi, vagy sem. Egy kijelentés az abszolút igazságot is kimondhatja, de ha a rendszerbe nem illeszthető be, semmit sem jelent. És a rendszer valóságbázisa minél szűkebb, igazságbefogadó képessége annál csekélyebb. Idők folyamán a rendszerek rugalmasságukat és asszimiláló képességüket elvesztik, és semmiféle tőlük idegen gondolat befogadására nem képesek. Megújulási tehetségük nincs többé. Ez az a pillanat, amikor egy rendszer az igazsággal szemben negatív magatartást vesz fel, vagyis amikor a létrendszer léthazugság rendszerré válik. Minden jel arra vall, hogy a tudomány erre a pontra érkezett; nem akar, de nem is tud rendszerén kívül eső forrásból ösztönzést elfogadni, és nem képes másra, mint automatizált organizációjának üzemét fenntartani. Szervezet tökéletes lehet akkor is, ha minden eleme téves; rendszer tökéletes lehet akkor is, ha minden tétele hazugság. Egy apparátus tökéletesen működhet akkor is, ha minden eleme egzisztenciálisan tökéletesen fals. Ezért egyetlenegy dolog fontos: az axióma. Mást, mint az alapaxiómát vizsgálni – céltalan és értelmetlen.

A léthazugság rendszer a rendszeren kívülről jött kijelentést befogadni nem képes. Abszolút igazság tartalmú kijelentés, szól, nincs. Minden kijelentésnek jelentősége csak organizációjához viszonyítva van. A rendszer kapcsolata a létezését örökké megújító igazsággal megszakad. A rendszer és a tényleges világ között fals kommunikáció keletkezik. Ami annyit jelent, hogy mindannak, amit a rendszer mond, hamis zöngéje van.

A huszadik század második felében elkövetkezett az az idő, amikor kétségtelenül megállapíthatóvá lett, hogy a tudomány, amely a középkori klerikális hazugságrendszert

lerombolta, maga is hazugságrendszerre vált, a valósággal fals kommunikációban áll, vagyis a tudomány ember-világ dialógusában többé nincs igazság. A tudománynak erre a tényre feleszmélni természetesen nincsen módja; nincs módja azért, mert egy rendszeren belül nem tárgyi és tételes hazugságról van szó. A rendszerbe a hazugság beépült, és funkciót végez, ami nem leplezhető le. Amivel az ember szemben áll, nem a hazug kijelentés, hanem a létezés egészére kiterjedő és mindent átszövő hamisítási folyamat. A léthazugság-rendszer labirintusi szövevény, amelyen belül a dolgok igazságáról, vagy nemigazságáról meggyőződni többé lehetőség nincs, és itt már nincs egyéb, mint gépiesen működő, leállíthatatlan ámitás, szédület, megtévesztés, kibúvó, magyarázkodás, bizonygatás, csalás, rejtély és titok. A fals kommunikáció következtében semmiféle humánus viszonylat sem marad intakt, az emberiség pszeudoegzisztenciák áldialógusa, amiből nem jön ki semmi, a legkevésbé természetesen közösség. S ami a közösséget helyettesíti a közösség egy szcientifikus koncepciója, tábor, párt, kaszánya, hadsereg, kommuna.

Mialatt a német fasizmus eszmevilágát és politikai hatalmát a második világháborúban legyőzték, a fasizmust megteremtő német létorganizáció az egész földön elterjedt. A létorganizációt tudománynak nevezik, és ez minden valószínűség szerint a német reformációnak valódi arculata és kiteljesedése. Ami ebben a pillanatban a földön történik, iparban, vagy politikában, társadalomban, vagy gazdaságban, művészetben, vagy gondolkozásban az a szcientifizmus és a létezés minden mozzanatára kiterjedő szcientifizálódás jegyében áll. A fasizmus ennek a tudományos létorganizációnak éppen úgy egyik alakja, mint a szocializmus, vagy a kommunizmus; a bankok és a vezérkarok és az egyetemek és a klinikák ugyanebben a jegyben állanak. A tudomány létorganizációjának megteremtésével a némettség eddig elképzelhetetlen arányú világhatalom birtokába jutott, amely mint külső politikai vállalkozás ugyan megbukott (?), de mint létszervező hatalom a föld minden népének életét autonóm módon korlátlanul irányítja.

A RÁNTOTTLEVES

Ha az ember természeti lény lenne, az abszolút táplálék nem lehetne más, mint a gyümölcs. De tudjuk, hogy származásunk szerint nagyobbik felében a természetén túlról valók vagyunk, és igazi humánus ételeinket magunknak kell megcsinálni. Az ételek rafinált volta lépést tart életünk bonyolultságával, és bizonyosnak látszik, hogy életünkben sok szövevény első oka valamely szövevényes étel. Ezen az alapon nyugodtan lehetne szendvics, vagy desszert életről beszélni. Az ilyen szendvics és desszert ételeken élő emberek a normalitást teljesen elvesztették. Bizonyos határokon túl ez már nem is élet, csak hisztéria. Ha az ember útközben a normális élet felé az alaptételeket keresi, a józan és nyugodt táplálékot, alig talál néhányat. A normális élet az, ami az ételek között a rántottleves. Semmi különös. Szenzáció nélkül. Messze azon túl, hogy valaki szereti, vagy sem. Az ember a nap bármely szakában eheti, reggelire, ebédre, vacsorára, forrón, langyosan, vagy hidegen. Zsíron, vagy olajon pörkölt liszt és víz. A püthagóreusok kétféleképpen ismerték, sósan, esetleg köménymaggal, ahogy mi esszük, vagy a halványan pirított lisztet tejjel föleresztve, mézzel édesítve. A tibeti csámpá is ilyesféle étel, de a lisztet forró teával öntik fel, és néha faggyúdarabokat tesznek bele. A rántottleves mindennemű feszültség nélkül való étel; ami különösen szeretetreméltó benne, hogy szelíd és egyszerű. Magától értetődik, hogy a csecsemő első étele az anyatej után a rántottleves. A rántottleves kristálytisza éhség-étel, ami körülbelül azt jelenti, hogy nem ínyencség, és nem torkoskodni való, vagyis nem izgalom, hanem az éhes ember számára készült, és kenyérral a legjobb, ha pedig a kenyeret megpirítják, vagy különösen ha azt apró kockákra vágva forró zsírban kicsit megsütik, gazdag, tömény és laktató, annyira, ha az ember két tányérral megeszik, semmit sem kíván utána, csak egy pohár félédes bort. A normális étel, mint a kenyér, a krumpli, a főzelék, a főtt rizs, a szalonna, megunthatatlan, mert nem akar mást, mint táplálni. A konyha nagy művei, mint a franciasaláta, vagy a birsalmával töltött sült kacsa, esetleg a pástétom, tele van hátsó gondolattal; komplex művek, sok rétegű ételek, nem is tudják magukat egyszerre kimondani. Rántottlevestől gyomrát még senki sem rontotta el. Mindenesetre van asszony, elég ritka, aki annak, hogy mit főz, teljes tudatában van; az ilyen asszony rántottlevesében a földanya íze határozottan felismerhető. Ilyesmit meleg szív nélkül készíteni nem lehet. Legtöbben, ha a leves durva, azzal védekeznek, hogy csak rántottleves. Mintha nem a közhely lenne a

legtöbb, mintha az, ami közönséges, nem az értékek felső foka lenne. A rántottleves íze a leginkább rokon a tejes búza ízével. Ha az ember ezt megkóstolta, az élet kedvességéről mindent megtudott.

A bűncselekmények között kétségtelenül a legsúlyosabb az élelmiszer hamisítás. Ebben bizonyos tekintetben együtt van az árulás, a káromlás, a mérgezés, a csalás, a hazugság, mindez alattomosan és rejtve; gyűlöletes nyereségvágyból visszaél azzal, hogyha az ember megéhezik, ennie kell. Akármilyen rettenetes, de úgy van, ahogy dosztojevszkij mondja: rugdaljatok, püföljete, alázzatok meg, köpdössetek le, csak adjatok enni, enni. Az ételhazugságnál csak egy még súlyosabb van, a hamis próféta, amely az embert hazug gondolatokkal mérgezi meg. A nemes és a valódi kenyeret már csaknem elvesztettük. Alig van ennél nagyobb hiány, s ezért ennél mélyebb fájdalom. A rántottleves olyan egyszerű és szerény, hogy azt hamisítani még senkinek sem jutott eszébe. Talán azért is, mert olyan olcsó, és nem érdemes. Helyzetünk mindenesetre nem reménytelen; még van Bach-zenénk és Palazzo Pittink, van Velázquezünk és Hölderlinünk, a normalitás még nem tűnt el teljesen, amíg van rántottlevesünk, krumplink és főtt rizsünk.

SZABÓ LAJOS, VAGY AZ EGYETLEN RENDSZER

Szabó Lajos szenvedélyes újságolvasó. Nincs olyan szimpla sajtónyilatkozat, amelyet ne tudna különös súllyal értelmezni. Elméletet is épített ki arról, hogy az ember tájékozottsága csak abban az esetben megbízható, ha a dolgokkal állandó kapcsolatot tart fenn és az eseményekről az utolsó pillanatig tudomást szerzett

Ez a magatartás csak részben érthető a Böhme-Blake-i szemléletből, *to see the world in a grain of sand*, az egész világot egyetlen homokszemben, az örökkévalóságot egyetlen órában látni. Szabó Lajos számára állandóan jelen kell lenni az egésznek. A teljes létezés abszolút gazdagságában és szakadatlan aktualitásában. A világ története a napihírben. Az egész metafizika a követségi interjúban. Ha az ember valamit kihagy, információja hézagos, és eljátszotta jogát arra, hogy megérthesse azt, ami van.

Amit az embernek látnia kell, mindig az egész. Az ipari termelés fokozatai megszakíthatatlan kapcsolatban állnak a felsőbb matematikával addig, amíg a kész gyártmányt a gép kiköpi. Ha valaki bármely mozzanatot ebből a folyamatból kiemel, jóvátehetetlen hibát követ el. Ez a megfogalmazás pontosan fedi a héber hagyományt, amely azt állítja, hogy testi munka nincsen feltalálás, feltalálás nincsen ökonómia, ökonómia nincsen fizika, fizika nincsen matézis, matézis nincs metafizika nélkül. Minden végső filozofikus elvnek szükségszerű következménye van az elektromos és a gyógyszeriparban, és minden konkrét mozzanat egész az üveg pohárig és a szemüvegtokig a metafizikában keletkezik. Ebből a metafizikából pedig nincsen kettő. Egy. Egyetlenegy. Amennyiben többet tételezek fel, megtévesztem magam és az eldologiasítás hibáját követem el. Egyetlen rendszer van kezdettől fogva, nincs több és elképzelhetetlen, hogy több legyen. Ez a rendszer az f-system (fix-system). Erről mindenki tud, sőt eszerint gondolkodik és él és dolgozik és értékkel. Nem tudunk nem egységesen értékkelni. Aki nem egységesen értékkel, hazudik. Az egyetlen értékelés, amely az élet egész gazdagságát magába foglalja. Nem engedhető meg, hogy két álláspont legyen. A leghalványabb árnyalat is vére megy. Az emberiség egysége abszolút tény. Ami ezt az egységet megbontani látszik, az az egymásról való nemtudás.

Szabó Lajos ezt a Hérakleitosz-Böhme-Blake-i szemléletet, ezt az egyetlen és fix systemet nem építette ki. Gondolkozásának jelentőségéhez és arányaihoz mért összefüggő művet nem írt, még befejezett tanulmánya sincs, és lényeg szavakban nyilatkozott meg, amelyeket sohasem jegyzett fel, többnyire csak kimondott, de azok súlyuknál fogva megmaradtak azokban, akik a szavakat hallották. A gondolkozás történetében az ilyen ember ritka. A filozófusok általában elviselhetetlen fecsegők. Kevés olyan szerző élt, mint Hérakleitosz, Pascal vagy Nietzsche. De egyetlenegyéről sem tudunk, aki alig írt, csak mondott és csak szavakat. E szavak *maitre-mot*-k, vagyis alapszavak. Vezérszavaknak is mondhatók. Ha az ember ilyen szót megért, nincs hiányérzete, és a kötetekről kész örömmel lemond. Elvégre úgyis mindig szavakról van szó. Tudás, amely egy névjegyén elfér. Nem fragmentum, mert a szó jelentéshorizontja teljes. Olyan távlatot nyit meg, amely további magyarázatot nem igényel.

A nehézség, mondja heisenberg, mindig is a megfogalmazásban volt és van. Elképzelhetetlenül sok tapasztalat fölött rendelkezünk, és hallatlan mennyiségű tudás halmozódott fel bennünk, amelynek kielégítő megfogalmazása nincs. S ami a gondolkozásban a döntő, s ami az irányt megszabja, s ami az úgynevezett felfedezés, sohasem valamely tény, hanem minden esetben egy már tudott tény megfogalmazása.

Az olyan embert, mint amilyen Szabó Lajos, a hinduk *asmagarbhájának* nevezték. Sziklából született, és kőkemény sziklából van. Önmagában tehetetlen és néma és mozdulatlan. Mindig kell lenni valakinek vagy valaminek, aki és ami ebből a sziklából egy szilánkot lefejt. Meg kell szólítani. Meg kell támadni. Bombázni kell. Ezért van szüksége legalább újsághírré, amely minden nap új értesítéseivel fellazítja. Van műve, amely úgy keletkezett, hogy valaki kérdésekkel ostromolta és válaszra kényszerítette. Felelnie kellett, sok esetben kérdéssel. Alig van ritkább ember, mint az olyan, akiből ennyire hiányzik minden kívánság a megnyilatkozásra és a felszólítás nélkül való beszédre. Remek vitatkozó és beszélgető és levélíró, és a dialógusban ragyogóan viselkedik, de mihelyt nem nyer ösztönzést, megnémul. A gondolkozás a magány atmoszférájából lép ki, ezért oly sok filozófia magán viseli az egészségtelen zártság jellemvonását, amely a fantazmáknak annyira kedvez, álmodozás, monológ, *parole intérieure*. Szabó Lajosnál dialogikus aktus.

Szabó Lajos indulása nem túl figyelemreméltó. Az első világháború után a marxizmussal és a freudizmussal kezdte. Abban az időben ez volt az utolsó pillanat, fiatalember, aki komolyan vette önmagát, különösen Kelet-Európában kivétel nélkül mind marxista és freudista járvány áldozata lett. Szocialista mozgalomban is részt vett, de egy idő múlva kénytelen volt szakítani, mindenestre több társával együtt, mint következetes és jóhiszemű ember (forradalmi ifjúság) – nemcsak a hivatalos szocializmussal, hanem Marx tanításával is. Marx és Freud történeti aktualitását a húszas évek közepe felé elvesztette. Már nem volt többé az utolsó pillanat. Egy ideig még mint eretnek, néhány barátjával a szocializmuson belül maradt. Egészen addig, amíg a marxizmus nem vált a szabad életvállalkozás ellenségévé, vagyis amíg nem polgárosodott el, és nem lett belőle a hatalmi ösztön fedőeszméje. Ettől kezdve már csak rossz lelkiismerettel lehetett volna forradalmár, tudta, hogy rosszhiszemű és olcsó csalás, és nem vezet sehová.

Már igen korán sokat olvasott. A könyvtárból nyolc-tíz kötetet vitt haza, még azon a héten visszahozta és újabb tizet vitt el. Mikor azt kérdezték tőle, mit csinál annyi könyvvel, azt felelte: kontroll.

A század huszas és harmincas éveiben már nem volt elég, ha valaki könyveket olvasott. Irodalmakat kellett olvasni. Nem egy-egy művet, hanem egy diszciplínát, elejétől végig, mind a százötven-ötszáz kötetet, jogot, szociológiát, pszichológiát, karakterológiát, történetfilozófiát, közgazdaságot, bibliakritikát, antropológiát, elméleti fizikát, festéztörténetet, művészetelméletet, logikát, etikát, pedagógiát. Tíz-tizenöt év alatt megismert néhány ezer könyvet. Különös, hogy azoknak az embereknek, akik ilyen módon éltek, bármilyen tudományban és művészetben szereztek is jártasságot, fejlődése egymáshoz nagyon hasonló volt. Nem világnézetben, hanem éppen világnézettelenségben, sőt még inkább a világnézettelenség és világnézet-fölöttiség kritikai megalapozásában, és még valamiben, ami ennél sokkalta fontosabb: a fundamentális emberi gondolkozáshoz való közeledésben. A németek azt mondták, hogy ez *Möglichkeit eines ursprünglichen Denkens* (az alapvető gondolkozás lehetősége). guénon azt írja, hogy *état primordial*. Szabó Lajos szava az, hogy: alapállás. Ami ezeket az irodalmakat és diszciplínákat és tudományokat és művészeteket húszezer könyvben megismerő embereket kivétel nélkül jellemzi, az, hogy a legkülönbözőbb irányból és intenzitásban, de áttörtek az emberi gondolkodás fundamentuma felé. Ez teszi a huszadik században a két világháború között levő nemzedék magatartását oly hasonlóvá az alexandriai gnósziszhöz. Mindenesetre ezekben az években ez különbözteti meg azt az embert, aki önmagát komolyan vette, attól, aki nem kívánt egyebet, mint csupán tűrhetően műveltnek lenni, de még sokkal inkább jól élni.

Szabó Lajos barátjával egyszer vitát folytatott (vitái többször hetekig tartottak), hogy az ilyen opportunistával szemben a helyes magatartás a gyűlölet, vagy a megvetés. Szabó Lajos a megvetést tartotta helyesnek. Ugyanakkor egy esztétikai egzisztencia – Angliában – az undor mellett foglalt állást: *loathing much worse, than hatred* – az undor sokkal

rosszabb, mint a gyűlölet.

Amit ehhez még meg kell jegyezni, hogy Szabó Lajos ilyen magatartást sohasem tartott visszavonhatatlannak. Szabó Lajos lojális volt, főképpen ellenfelei és ellenségei iránt (minél inkább megveti őket, annál inkább), minden esetben lojális, és az is maradt, és fenntartotta azt a lehetőséget, hogy az az ember bármiben megelőzze. Az augustinus-i álláspont: ellenségeimmel is az igazságot keresem. Ez Szabó Lajos tanítása a rangrelativitásról. Ami annyit jelent, hogy a rangkérdést minden esetben külön meg kell vizsgálni, egyszersmindenkori elsőbbség semmiféle vonalon sincs. Nincs olyan korrupst ember, aki morális akcióban akár egy szentet is ne lenne képes megelőzni.

Az állomásoknak, amelyeken Szabó Lajos negyven év alatt áthaladt, fele sem sorolható fel. A jelentékenyek valószínűleg: a gnósziz (Schmitt Jenő Henrik), a logisztika (Russell, Carnap) és Wittgenstein, a matematika és az egzisztencializmus (amikor még nem volt divat), a politika és az ökonómia, az elméleti fizika, ugyanakkor természetesen az aktuális regény és líra és drámairodalom. Minden lépésnél erőfeszítés, hogy a nyílt jelenlétet (offene Präsenz) megőrizze, és önmagát a korszak legnagyobb feszültségében tartsa. Ennél nincs fontosabb. A magatartást úgy határozza meg, hogy az ember a legnagyobb ellenállásokat keresi. Ami a komolyságra nézve kötelező. Aki a kis ellenállást, vagy azt keresi, ahol ellenállás nincs, az az opportunist.

Szabó Lajos mindig olyan körülmények között élt, amelyekről pietizmus lenne azt állítani, hogy azok szerények voltak. Legegyszerűbb, ha az ember mindjárt azt mondja, hogy szegénység, és pedig nagy szegénység, hosszú időig nyomor, és pedig kínzó nyomor, hogy vándorújtját a könyvtárba és vissza csak gyalog tudta megtenni, és ha valahová meghívták, barátaitól villamos és kapupénzt kellett kérnie. Évekig mások munkájából élt, a vádra, hogy nincs keresete és nők tartják ki, vállat vont. Sötét udvari szobában lakott igen kényelmetlenül, tüdőbaja kínoztta, rosszul táplálkozott, rossz ruhában járt és fogait nem tudta megcsináltatni. Ha az ember ezt átéli és nem sértődött, élete egyik nagy kérdését megoldotta. Hagynak dolgozni, mondta, ennél többet nem kívánhatok.

Aldous Huxley Gesualdo-tanulmányában írja, hogy a reneszánsz despotái milyen csodálatos komponistákat tartottak, szembeállítja a modern despotákat, és elrémül, hogy ezek milyen zenét részesítenek előnyben. Még hagyján. A rémület teljes, ha valaki látja, hogy a modern diktátoroknak milyen eszményeik, milyen politikai céljaik, de főképpen milyen tanácsadók vannak. Lehet, hogy az angol esztétának igaza van, amikor azt mondja, hogy undor. Az ember attól is megborrad, ha arra gondol, hogy vizelete ezeknek a lényeknek vizeletével a csatornában összekeveredik.

Érvényesülésről nincs, és soha nem is volt szó. Szabó Lajos nem akart érvényesülni. Az érvényesülés sajátos eljárást és életrendet követel, amelynél számára nincsen idegenebb és kerülendőbb. Ennek külön technikája van; mert érvényesülni nem annyi, mint a dologgal foglalkozni, hanem annak hatásával. Újságíró, költő, politikus, színész, egy alacsonyabb életkategóriában.

A korra, úgy látszik, alig van jellegzetesebb, mint hogy a hatalom, főként Kelet-Európában, kit emel ki, és kit mellőz, esetleg üldöz. Sajátságosképpen minden határozott és következetes nyíltan értelmes magatartást, minél nyíltabb, annál inkább. A század nyelvén megfogalmazva a hatalom kerüli a tehetséges embert, és előnyben részesíti azt, aki szolgálékussággal kompromisszumra hajlik, sőt, aki aprócska előnyökért árulást követ el, alkuszik, a strébert, és a sunyit, vagyis azt, akinek ha van is tehetsége, korrupst. Valószínűleg egyik főoka annak, hogy a modern kor olyan tehetetlen és komolytalan. Politikai pártállásra, világszemléletre és irányra való tekintet nélkül, konzervatív vagy forradalmár, liberális vagy rojalista, teljesen mindegy.

Abban az általános viselkedésben, hogy a rátermett embert nemcsak mellőzik, hanem üldözik, következetesség van. Ez az ember nem hízeleg, nem szeret hazudni, senkit sem bíztat ostobaságra, a dolgokat nem keni el, tetszetősségre nincs tekintettel, nem óhajt mellébeszélni, és igazán nem hisz abban, hogy éppen ez a jelenlegi kormányzat egyedülálló világtörténelmi feladatok teljesítésére hivatott. A hatalom mintha tetszelegne abban, hogy elkerüli mindazokat, akik használnának neki, és kiválasztja az ártalmasokat.

Ebből alig vonható le más tanulság, mint hogy nem életbenmaradását, hanem pusztulását készíti elő.

Szabó Lajos minden bizonnyal tüneményes vezérkari főnök lett volna, koncepciójával, energiájával, hallatlan áttekintésével és korrekt ítéleteivel. Diplomata, aki sokszerű bonyodalmakon biztosan keresztüllát, kényes pontokon oly finoman és röviden fogalmaz, felsőbb matematikai képességeivel és jelmondatával, amelyet Konfu-cetől vett: Reggel megismerni az igazságot, és este meghalni. Biztos, hogy az állam, amely vezetésével Szabó Lajost a huszas években megbízta volna, ma a földön a legrendezettebb állam lenne, de a megteremtett rend hatása alól egyetlen más állam sem tudná magát kivonni. Egészen bizonyos, hogy a fasiszta-náci-bolsevista kollapszus más irányt vett volna. Azokból a vitákból, amelyeket provokált és amelyekben részt vett, az ember elgondolhatja, miképpen viselkedett volna nemzetközi katonai, vagy politikai, vagy gazdasági értekezleteken, a minél nehezebb helyzetek által megszólítva, milyen szabadon és elemi erővel tört volna ki belőle a tiszta és világos gondolatok igazsága, sajtóközhelyek helyett, minden szenvedély nélkül, és abszolút hőfokon. A dolgokra való nagy befolyás nem számára, hanem elsősorban számunkra lett volna kedvező. Mindenesetre a hatalom részéről pótolhatatlan mulasztás volt, hogy Szabó Lajosban nem ismerte fel azt az embert, aki annak a tudásnak részese, amely mindazt helyesen oldja meg, amit a hatalom vagy rosszul oldott meg, vagy kénytelen volt megoldatlanul hagyni, s az egész végül fejére omlott, közben a nép labirintusban tévelygett, és minden pillanatnyi hóbotok áldozata lett.

1945-46 telén egy vázlatát alapul véve, amelynek Biblia és romantika címet adta, bizonyos megfogalmazásokra propozíciókat tett. Ezek közül valószínűleg a legfontosabb az a teória, amelyben a hazugság, az erőszak és a kizsákmányolás összefüggésének lehetőségét vetette fel. Szabó Lajos az apodiktikus megfogalmazások ellen általában tiltakozott. Gondolatait szerette már elhangzott véleményhez fűzni. Hozzászólásokban beszélt. Ez a gondolkodás tudatos fegyelme. Egyébiránt nem az irodalom által felvetett problémákból indult ki, hanem minden kérdéssel tökéletesen új viszonyt teremtett.

A hazugság-erőszak-kizsákmányolás-teória történetileg, társadalmilag, gazdaságilag, politikailag, logikailag, pszichológiailag a negyvenes évek legjelentékenyebb teóriája. Jelentőségében messze meghaladja példának okáért a marxizmus elméletét, mert mindennemű osztályelméletől független. Tulajdonképpen erre a gondolatra építhető fel az egyetlen lehetséges szociálpatólógia: az egészséges és a patológ társadalmak között való megkülönböztetés. Ezt a teóriát a jövő semmiképpen sem fogja tudni megkerülni, ha valaha is normális társadalmat óhajt alkotni.

Tény, hogy amióta ezt a teóriát megfogalmazták, előle nem lehet kitérni. Aki hazudik, abban rablóöszön él, és elrejtőzött gyilkos (*der Mörder von Anfang*, mint Szabó Lajos definiálta). Akár individuum, akár államhatalom. Ezzel az együgyű marxista elméletet, amely a kapitalista-szocialista ellentétre épít, és azt állítja, hogy a történet rugója az osztályharc, hatályon kívül helyezte. Hiába nevezi magát az állam szocialistának vagy demokratának, ha a hazugság-erőszak-kizsákmányolás módszereit nem számolta fel. Ez az állam éppen olyan rossz, mint bármely más monarchia, vagy feudalizmus, de még ennél rosszabb, mert nagyobb hazudik, ezek szerint kénytelen jobban kizsákmányolni és nagyobb erőszakot gyakorolni. Nem hazudni (*svadharna*, mint a hinduk mondják). „Nem hazudni még akkor sem, ha úgy látszik, hogy az egész nép élete ezen fordul meg”. Minden hazugság okvetlen következménye a kizsákmányolás és az erőszak.

Ha ezt a teóriát Szabó Lajos csak aforisztikusan is kifejtette, leírta és kiadta volna, sikerült volna a korszak egyik leglényegesebb tisztázatlanságában olyan világosságot teremteni, amely a világhelyzet megértését megkönnyítette volna. Alig van nagyobb baj, mintha valamely társadalmi-politikai helyzetet az ember eredetileg sem korrekt, de végül is elavult fogalmakkal ítél meg. Nincs végzetesebb, mint a rossz kalkuláció. A marxista osztályharc-elmélet helyét sohasem állotta meg, és ez a valóságnak nem felelt meg, egy ideig azonban, más híján, fenn tudta magát tartani. Amióta az úgynevezett kapitalista állam szocialistább, mint a szocialista, a szocialista állam kapitalistább, mint a kapitalista (humánus, jólét, szabadságjogok), azóta ez az elmélet csak határtalan zűrzavart teremt és az egészről senki egy szót sem ért. A marxizmus a második világháborútól kezdve már

csak mint államvédelmi fedőelmélet áll fenn, éspedig mint hazugság, amelyen az erőszak és a kizsákmányolás rendszere nyugszik. Szabó Lajos azt mondja: a szocialista államok minden pénzt megfizetnének annak, aki megmondaná, a marxizmustól miképpen szabaduljanak meg.

Ötven éves kora körül eddig folytatott munkáját feladta és egyik napról a másikra hirtelen rajzolni kezdett. Ezt a lépést többen hűtlenségként értelmezték. Hívei ugyan helyeselték, de bizonyos aggodalommal, mert rajzainak színvonala, ha ezt senkisé is vallotta be, nem volt kielégítő. Szabó Lajos maga azt mondta, hogy rajzaiban ugyanazt csinálja, amit gondolkozásában. Ez az értelmezés mindenesetre helyét csupán szubjektíven állotta meg. Voltak, akik úgy vélték, hogy benne primordiális múzsai világ tört át. Az élet közepén túl ez a fordulat mindenkit, aki Szabó Lajost ismerte, megrázott.

Európában, különösen az újkorban a művészet nem művészi értékek realizálása volt, mint ahogy ezt tanították. A szabad szellemi megnyilatkozás mivel a metafizikában, a vallásban, a gondolkozásban nem talált otthont, más helyekre volt kénytelen rejtőzni. Ilyen jellegzetes hely volt az, amit misztikának neveztek, de a művészet nagy része is ilyen elbúvási lehetőséggé vált. Az európai zenét és festészetet, költészetet és drámát, főként a regényt, esztétikai kategóriák alapján magyarázni annyi, mint az egészet tökéletesen félreérteni. Mivel a szellem szabad megnyilatkozására saját helyén lehetőség nem volt, illegitim menedéket itt keresett, és a művészet volt az, amely annyit, amennyit tudott, az ember igazi gondolataiból, álöltözetben ugyan, de kimondott. Lehetőség arra, hogy valaki szabadon megnyilatkozzék nem mindig volt, de ha igen, akkor az embert a korszak szokása szerint olykor vagy megvetették, vagy üldözték, vagy bebörtönözték, máglyára vitték, deportálták, vagy csak elhallgatták. Ilyesmit senki sem vállal szívesen. Szabó Lajos ötven éves koráig bírta, s akkor, mint a többi európai, ő is elkezdett művészetet csinálni, mondván, hogy ugyanazt teszi, amit azelőtt tett.

Igen és nem. Minden bizonnyal Európa valódi szellemét Cervantes és Shakespeare, Michelangelo és Monteverdi, Corot és Beethoven, Baudelaire, Tolsztoj, Van Gogh és George jelenti, nem pedig a hivatalos világszemlélet. A művészet azonban a szabad szellemi megnyilatkozásnak nem törvényes helye, s ezért egész Európa szellemiségében van valami egészségtelen. A szellem a művészetben indirekt van jelen, tulajdonképpen másról van szó, mint amiről szó van. Ezenkívül a művészet mindig az élet dicsőítése, a szellem viszont az életnél több. Ha a szellem a művészetben nyilatkozik meg, úgy tűnik, mintha a szellem is élet lenne. Az egész európai újkor ennek a tévedésnek áldozata.

Korántsem szabad azt hinni, hogy mindezt Szabó Lajos nem tudta. Az, amit a szabad szellem mondani akar, az maradéktalanul a művészet nyelvére lefordíthatatlan. A művészet többet látszik mondani, valóságban kevesebbet mond. A művészet a szekunder logosz helye. Hatásosabb lehet, de mindig erőtlenebb. A zenében és a képzőművészetben ez könnyen belátható, a költészetben és a regényben nehezebben. A szabad szellem itt csaknem kizárólag a művészetben nyilatkozott meg, de ebből a megnyilatkozásból a végső komolyság hiányzott és hiányzik. A szépség igaz, az igazság a szép, (*beauty is truth, truth beauty*) mondja Keats, de ami a művészet szépsége, az az élet varázsától és mézétől és örömétől át van itatva (*joy for ever*), az élettől elválaszthatatlan mámor, ami az igazságot soha nem fedi, és nem fedheti, mert az igazság több, mint mámor és öröm és varázs.

A lépés, amit Szabó Lajos tett, amikor a logosz helyét elhagyta és művész lett, kielégítően nem értelmezhető. Lehet, hogy lényében levő mély és nem tisztázott helyzet következménye. Ez a helyzet feltűnt olyanoknak, akik mondanivalójukat ugyan nem voltak képesek megfogalmazni, de akik igen világos és éles és biztos, csaknem gyermeki igazság ösztön fölött rendelkeztek, és akik Szabó Lajosnak szemére vetették, hogy bizonyos magasabb értékek iránt érzéketlen. Kétségtelen, mondták, hogy Szabó Lajos megrendítő küzdelmet folytatott, amikor csaknem reménytelenül zavaros, nehéz és bonyolult helyzetekben az igazságot kínlódások közepette megfogalmazta, és a gondolat végső alakjához eljutott. Szabó Lajos szavainak aurája abszolút tiszta, és mindegyiken rajta van szenvedésének cseppje. De a baj mélyebben van. Egy barátja és tanítványa, arra az aggodalomra, hogy Szabó Lajos önmagában és önmagával szemben nem végezte el azt a kritikai munkát, amelyre pedig szüksége lett volna, azt felelte: Önmagáról szóló vélemény? Csak egyetlen mondatát kell megérteni —, micsoda vélemény önmagáról!

Igen, éppen ez az. A tanítvány úgy tüntette fel, mintha a más iránt támasztott követelés eleve élete valódiságának bizonyítéka lenne. Pedig Szabó Lajos követelményei és tényleges életgyakorlata között megvolt az a feszültség, ami Európában mindenkinél megvolt. Lehet, hogy Szabó Lajos ezt a feszültséget észre sem vette. Legnagyobb hiba, ami elképzelhető. Híveire sokkal inkább, mint reá, jellegzetes volt a roppant erős kritikai magatartás kifelé, ezzel szemben a még rendkívülbb kritikátlanság önmaga felé. Még hagyján. De ezt a kritikátlanságon nyugvó kritikát arra használták fel, hogy önmagukat igazolják, és így önmagukban hazugságrendszer számára lehetőséget nyitottak. Az europeizmus egyik ősbűne, hogy követelést támaszt más iránt, amelyet önmaga nem tud teljesíteni. De ami ennél rosszabb, hogy önmaga realizátlanságát más iránt támasztott követelésbe rejti. Aki ezt felfedi, az európai pszeudológiák labirintusában az Ariadné-fonalat megtalálta (Nietzsche).

Szabó Lajos Nietzsche szavaival *meine heilige Lüge*nek, szent hazugságnak nevezi azt a kifelé fordított parancsoló magatartását, amelynek bázisa, hogy amit mástól követel, saját maga nem tudja megvalósítani, és a követelés a másik ember felé annál türelmetlenebb, önmaga számára minél kevésbé teljesíthető. Ezt a belátást megtenni és megfogalmazni és állandóan ébren tartani ma, Nietzsche után, a gondolkozás elemi szükséglete. Az értelmi tisztesség (*intellektuelle Redlichkeit*) megkívánja, hogy az ember önmagában a hazugság lehetőségét fenntartsa.

Szent hazugság! — persze ez az eset egyáltalán nem olyan természetű, ami irodalmilag szépen megfogalmazott szóval eltüntethető lenne, sőt ilyen kellemes szó a dolgot rendkívül súlyosbítja.

Ezen a helyen azonban igen lényeges megkülönböztetést kell tenni. Van egyszerű és egyszeri hazugság (*Lüge*), amely a sors hevében az emberre fröccsen, vagy amely pillanatnyilag egy-egy helyzetet megkönnyíteni látszik (ha nem is teszi), és az ember ájultságból, mivel kihagy, vagyis tényleges életében nincsen jelen, azt nem tudja elkerülni. De van következetes és folyamatos hazudozás, amely az egzisztenciát megmérgezi (*Verlogenheit*). Ez a pseudoegzisztencia. És ez a pszeudológia tenyészhelye. Az előbbi esetben a hazugság akut vétség, az utóbbiban az élet szervezetébe beépült krónikus, szervi- és funkcionálissá vált korrupció. Az európai gondolkodások csaknem mind ilyen saját hazugságaiknak védelmére kiépített következetes hazugságszisztémák, és ezek nem a szellem erejéből, hanem a szellemi követelést kielégíteni nem tudó erőtlenség elrejtéséből fakadnak, és amelyek az embert (és a rendszert) olyan teljesítmény látszatában mutatják be, amely teljesítményből semmi sem valódi. Nagy eszmékben tetszelegni! Újabban nemcsak filozófiában és a vallásban, hanem a közéletben, de a szellemtudományban és a költészetben és a művészetben ez a folyamatos és szisztematikus hazudozás uralkodóvá lett, és már se közel, se távol nem is látható egyéb, mint hazugságrendszer és a benne rejtőzködő pseudoegzisztencia.

Szabó Lajos egyik kiindulópontja Ferdinand Ebner gondolkodása. Ebner az egzisztencia átlátszóságát és a hazugságmentességet, a dialogikus nyíltságot, vagyis a megszólíthatóságot kívánja. Nos ez az oly nehezen megszólítható és dialogikusan zárt asmagarbhájá, ez a sziklából született ember, úgy látszik, kénytelen volt önmagát, mivel más kiútja nem volt, Ebner nyíltság-elméletével fedezni. Ebner azt mondja, hogy az ember minél megszólíthatóbb, annál érzékenyebb a lét legmagasabb valójára, a szeretet iránt. Nos ez a megkövült és szeretetre oly érzéketlen ember nem látott más lehetőséget, mint Ebner követeléseibe rejtőzni, és ezt a helyzetet a maga számára, mint szent élethazugságot fenntartani. Amit saint-éxupéry mond, teljes mértékben fennáll: az ész valamit csak a szeretet szolgálatában ér. „Micsoda az ember, ha nincs szubsztanciája? Ha látás csupán, és nem létezés?” Minden jel arra vall, hogy Szabó Lajos hallatlan keménysége és szigora és szavainak kérlelhetetlen tisztasága azon nyugszik, hogy mástól halálbüntetés terhe alatt megkívánom azt, amit magam nem tudok megtenni.

Aki sokat követel, attól sokat kell követelni, mondták, akik Szabó Lajos iránt való igen magas és komoly igényből ezt a feladatot számon tartották, és a művészi fordulatot úgy értelmezték, hogy ez a végső realizálás elől való kitérés. Jelentéktlenebb ember számíthat elnézésre. Tény, mondták, hogy Szabó Lajos több igen érzékeny és döntő helyzetben a szeretet és az áldozat követelményeinek nem tudott megfelelni, és ezzel azt

a gyanút keltette, mintha gondolkozása egzisztenciális törekvésének fedőelmélete lenne.

Mindezt természetesen olyan ember mondja, aki a vád minden pontjának lehetőségét, amit Szabó Lajos ellen emel, önmaga számára is állandóan nyitva tartja, sőt azt, hogy a vádat ugyanakkor önmaga ellen is emelte, nem tekinti érdemnek, és a következmények alól jól megfogalmazott kifejezésekkel nem óhajt kitérni.

MESSIANIZMUS ÉS DIKTATÚRA (Utóirat Szabó Lajoshoz)

A létezésről szóló hiteles információ a szentkönyvekben megvan, de nincs realizálva.

A messiási magatartás nem pihen meg, amíg nem szerezte meg azt a fokot, amelyen a földön elveti az élvezeteket, a hírt, a vagyont, a hatalmat, a kényelmet, a nyugalmat, a túlvilágon pedig elveti a boldogságot és az üdvöt, de ekkor sem pihen meg, csak egyetlen becsvágya van, az embert szolgálni, és megvalósítani azt, amit a szellem birodalmának neveznek. Mert az élet, ha magára hagyják, elkurvásodik, és ez ellen az egyetlen védelem a szellem. Ez a magatartás, amit a mahájána boddhiszattvának mond, és a legelső keresztények is körülbelül ezt akarták realizálni. Elutasítani, ami nem az ember és a világ végső rendjét emeli, elutasítani a földi gyönyört, a mennyei üdvöt, és bár a megszabadulást elérte, nem él vele, nem tartja meg magának, mindig újra és újra visszatér, vállal mindig újabb kudarcot és vereséget, szenvedést és összetöretést. Minden élőlény üdvéért felelőssé tette magát, és megértette, hogy mindenki „mindenkiért ténylegesen felelős – mindenki az egész világ vétkeit hordja”.

A messiási magatartás kisiklott és fals alakja, ha valaki gondolatot talál, és elhatározza, hogy ennek nevében az emberiséget egyszerre megváltja, azonnal és az egészet, ha szóval nem megy, parancsra, ha arra sem megy, börtönnel és kényszermunkával és géppisztollyal, mert a diktátor is messiás, csak a legelső szinten. Ami a boddhiszattvában értelem, az a diktátorban eszelősség, ami a boddhiszattvában tudás és tisztaság, akarat és bizonyosság és erő, az a diktátorban mánia és zűrzavar, rögeszme és böszültség és erőszak. Ami a boddhiszattvában szolgálat, az a diktátorban a hatalom.

A modern kor a messianizmus és a diktatúra feszültségének jegyében áll. Ez az egyetlen hely, ahonnan lényünk egyetlen pillantással belátható. Ez nagyságunk. Nietzsche írja, hogy az emberi nagyság egyetlen mértéke, hogy ki milyen ellentéteket bír ki. „Amiről szó van, teret biztosítani az ellentmondásoknak, még akkor is, ha ezek az emberi ész számára elviselhetetlenek, sőt éppen azért, mert elviselhetetlenek” (Saint-Exupéry).

Mindnyájan magunkban hordjuk a gondolatot és a tetteket, amelyekkel minden embert meg tudunk váltani, és mindnyájan meg vagyunk tévesztve a diktatórikus rögeszméktől és fanatizmustól, és a kizárólagosság dühétől. Ha a boddhiszattva pillanatnyilag a legmagasabb rang, a világtörténet kétségtelen legalacsonyabb rangja a diktátor, alacsonyabb, mint az áruló, a hazug, mint az orgyilkos.

Nem igaz, hogy mindenkinek önmagán kell kezdeni, és nem igaz, hogy a közösség megváltoztatásán kell kezdeni. Az egyik az individualizmus és a pszichológia, a másik a kollektívizmus és a szociológia labirintusába vezet.

A helyes ez: van rövid- és hosszúlejárátú életterv. A rövidlejárátú az, hogy most mindjárt és azonnal, mindenki, egyszerre és vezényszóra. Ez a diktatúra. Van hosszúlejárátú, amely nem szab időt, mert feladata súlyát nem látja, nem törődik az idővel, tart, ameddig tart, de meg kell tenni. Van végtelen lejárátú életterv, az egyszersmindenkori áldozat. (Szabó Lajos *f-systemje*).

Csak legutóbb vették észre, hogy az európai ember követelményeit századokon át folyamatosan emelte, de ennek következményeit önmagára vonatkozólag eszébe sem jutott levonni. A szellemi megnyilatkozások elbűvölő magasrendűségről beszéltek, közben az ember pont olyan gyatra maradt, mint amilyen volt. A gondolkodás a más iránt támasztott követelés alakjában megállt. Nem teljesítettek belőle semmit. Egészségtelen és hazug helyzet, amely éber és nyílt emberekről beszél, amikor ezek az emberek nem voltak

sehol. Az európai gondolkozás a nem realizált eszmék története volt.

Újabban egész sereg olyan módszert dolgoztak ki, amely a fennen hirdetett eszméket leleplezi, s az embert hamis magasrendűségétől megfosztja. Ilyen módszer elsősorban Nietzschéé és Kierkegaardé, nyomukban a többi közt a pszichoanalízisé, a mélylélektané, az ismeretszociológiáé, az egzisztencializmusé. A nehézségeket azonban ezekkel az elméletekkel nem hogy nem sikerült kiküszöbölni, hanem a helyzet rendkívüli módon súlyosbodott. A modern létmegnyitó módszerekről kiderült, hogy azok a korrupt ember védelmére fokozottan alkalmas bűvőhelyek. A rejtőzködő sehol sem tud olyan biztonságba helyezkedni, mint abba az elméletbe, amely a nyíltságot követeli és hirdeti. A XX. század közepén az ember kénytelen megállapítani, hogy léttisztító módszerei kétértelműek, és elméletei ugyanakkor, amikor léttisztítónak látszanak, létromboló hazugságszisztémák is. A világtörténet fordulata, amelyről mindnyájan tudomást szereztünk, hogy látjuk, a szabadságeszmével éppen azok a társadalmak dicsekszenek a lehangosabban, amelyekben az elnyomatás a legnagyobb, a nyíltságot azok követelik a legerélyesebben, akik hazugságaiba a legmélyebben elrejtőztek.

Pillanatnyilag a társadalomban a legnehezebb azt megérteni, hogy a terrort miképpen lehet szabadságnak értelmezni, illetve, hogy a terror miképpen hazudható át szabadsággá, a személyes életben pedig megérteni azt, hogy az elhazudott élet miképpen nevezi magát dicsőségteljesen igaznak és milyen elméletek azok, amelyek ebben a műveletben az embernek segítséget nyújtanak. Tény, hogy ma Európában egyetlen olyan elmélet sincs, amely igen magasrendű eszméket ne tudna elvetemült elnyomatásra használni és nincs elmélet, amely feltárás és megnyilatkozás helyett az ember személyes életébe ne lenne a korrupció rejtekhelye. Nincs olyan igazságelmélet, amely ne lenne hazugságszisztéma, nincs olyan messiási aktus, amely ugyanakkor ne lenne diktatórikus.

A kettőt mégis meg kell különböztetni, és a kettő meg is megkülönböztethető. Az igazságon kívül való élet abszolút jegye a megszólíthatatlanság. A diktátor, aki a hozzá intézett kérdésre nem személyes lényével, hanem ideológiájának begyakorlott szólamaival válaszol. A diktátor nem hallja, amit mondanak neki, sőt rögeszméinek szüntelen zakatolásán kívül semmi egyebet nem hall és hazugságformuláinak automatikus ismétléseiben él, ezért emberi voltában nem megszólítható.

A boddhiszattva viszont tudja, hogy legelső követelménye önmaga iránt a másik ember megmentése. Ez az, amit áldozatnak hívnak. Minden ember megváltásához egy teljes egész másik emberre van szükség. Ez a teljes egész emberi élet felajánlása és nyújtása és odaadása az áldozat. Az áldozat az, amely még bukásában is győzelem, és ha kudarc, akkor is dicsőség. Kényelmes felfogás, hogy az ember merő gondolkozással az igazság részese lehet. Az embernek lényével bele kell magát vetnie. Lényét oda kell adnia. Ha az embert a tiszta élet, vagy legalábbis a tisztaságra való erőfeszítés nem tartja, okvetlenül hazugságban él.

A diktátori és a boddhiszattvai magatartás az ember hangjában lehallgatható. A lehallgatás Szabó Lajos szava, amelyet Ferdinand ebner nyomán fogalmazott meg. Jelentése ez: ha ténylegesen odahallgatok arra, amit valaki mond, abból, hogy lényemet mi érinti meg, holtbiztosan meg tudom állapítani az ideológiai automata hazugságszisztémája beszél-e, vagy pedig az élő emberi lélek.

Emmanuel mounier azt írja:

ha a tevékenységnek sikere van, tisztátalan,

ha kudarcot vall, tiszta,

ezt a konfliktust magamra venni annyi, mint autentikusan cselekedni.

Íme, milyen nehéz autentikusan beszélni. Hát még írni.

A diktátort arról ismerem fel, hogy nem tud autentikus lenni. Arról ismerem fel, hogy nem tudja önmagát adni, vagyis az áldozatra képtelen. Képtelenség arra, hogy jót tegyen. Tevékenysége, hogy az embert valamely mindig újabb követelésével megijeszti, és nem

kedveli, ha a követelést teljesítik, inkább, ha nem-teljesítése miatt az emberben alacsonyrendűség és félelem ébred, és ez az embert megalázza.

A buddhizattva viszont: „nem tudom elviselni, hogy az embert megrontsák”.

A buddhizattva a szabad életvállalkozás jegyében áll (*présence en moi*). Nem művelődés, nem szellemi nívoemelés, hanem önmaga iránt való követelés. Legnagyobb részben tanítással nem helyettesíthető, és itt az írás csak szekunder jelenség. Ebben az életben semmi sem kedvtelés vagy dísz vagy tanulmány vagy elmélet. Csak annak van jelentősége, ami az ínségben és egzisztenciális kényszer alatt született, nem íróasztal mellett és fotelben vagy kávéházban. A legelső lépés a biztonságérzetet és annak védelmét feladni.

Ahol a biztonságérzet megalapozásáról van szó, ott mindig fennáll az a veszély, hogy az ember életét az igazságon kívül, a hatalmi ösztönben alapozza meg. Nem autentikus élet többé, hanem az agresszivitás és a védekezés szüntelen bonyodalma. Egzisztenciája nem hiteles, és így a hiteles mondanivalóhoz való jogát elvesztette.

A világtörténet láthatárán belül senki sincs, aki a hatalmat kibírta volna. A legtöbbre még Periklész vitte, aki iparkodott minél kevesebb ember szeméből könnyet fakasztani. A hatalom következménye annak a desperát extraverzióknak, amely, miután az ember saját sorsával nem megy semmire és saját lényének feladataival nem bír, a másikat akarja arra kényszeríteni, amit ő maga nem tudott megtenni. A kifelé való követelés alapja, hogy saját életében zátonyra futott. Hatalom, vagyon, hír, a kétségbeesett extraverzió beláthatatlan területe, nem hazugság, nem egyszeri és kényszerű hazugság, hanem súlyosabb: elhazudott egzisztencia, a hazudozások határtalansága és szövevénye, a tisztátalan és a korrupt élet rendszere, aminél csak egy rosszabb van, ebben a világban élni és mástól tisztaságot követelni azon az alapon, hogy a követelményt ő már teljesítette. A diktátor nem tud egyensúlyt teremteni az aktivitás és a kontempláció között. Külvilág-mohóság, amely benne esemény-mohósággá lesz, az utolsó pillanat izalmának gyönyörében él, ebben szóródik szét, a mindennap-elméletekben, amelyeknek másnap semmi értelmük többé.

Mivel nincs ember, aki a hatalmat kibírta volna, az élet dicsősége éppen a hatalomról való lemondás lett. A hatalom alatt mindenki összetört, nem tragikusan hanem tisztátalanul, nem dráma lett belőle, hanem skandalum, mert a hatalom demoralizál, és minél kizárólagosabb, annál inkább: *power always corrupts, absolute power corrupts absolutely*. Hatalom, vagyon, hír emelkedése lépést tart az életértékek soradásával, és ami a legvigasztalanabb, mivel hatalom, vagyon, hír nem jelent valódi komolyságot, a bukás itt mindig komikus.

Mindehhez járul az alacsonyrendű társadalom által támasztott nehézség, amelyben a nagyság fals és groteszk, a becsvágy színvonala komolytalan és realitása csak a korrupciónak van. Körülbelül egész Európában, de Kelet-Európában kizárólagosan. Diktatúra csak alacsonyrendű társadalmakban valósulhatott meg, amelyekben a valóság és a hazugság-szisztémák között nem tudtak különbséget tenni.

[folytatás](#)